

Utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje

Paris, Antonia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:191:906192>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni prijediplomski studij

Antonia Paris

Utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje

The impact of terrorism on international business

Završni rad

Opatija, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni prijediplomski studij
Menadžment održivog razvoja

Utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje
The impact of terrorism on international business

Završni rad

Kolegij:	Međunarodna ekonomija	Student:	Antonia PARIS
Mentor:	Izv. prof. dr. sc. Maja NIKŠIĆ RADIĆ	Matični broj:	ps25409

Opatija, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG ZAVRŠNOG RADA

Antonia Paris

(ime i prezime studenta)

ps25409

(matični broj studenta)

Utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor završnog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa završnim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog završnog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, 11.09.2024.

Potpis studenta

Sažetak

Smanjenje učinka terorizma na međunarodno poslovanje zahtijeva implementaciju ključnih strategija, među kojima se ističu osiguranje i mjere otpornosti. Osiguranje protiv terorističkih napada omogućuje financijsku zaštitu od gubitaka i troškova, čime se osigurava brži oporavak i stabilnost poslovanja. Mjere otpornosti obuhvaćaju uspostavljanje čvrstih sigurnosnih procedura, obuku zaposlenika te razvoj strategija za upravljanje krizama. Kibernetička sigurnost, poboljšana fizička infrastruktura i suradnja s vladinim tijelima dodatno doprinose zaštiti poslovanja od prijetnji. Tehnološka rješenja, kao što su blockchain tehnologija, umjetna inteligencija (AI), internet stvari (IoT) i dronovi, imaju ključnu ulogu u jačanju sigurnosti. Blockchain tehnologija osigurava transparentnost u opskrbnom lancu, dok AI i strojno učenje omogućuju brzo otkrivanje prijetnji. IoT poboljšava praćenje pošiljki, dok dronovi omogućuju praćenje visokorizičnih područja u stvarnom vremenu. Međunarodne organizacije i vlade imaju ključnu ulogu u borbi protiv terorizma kroz suradnju i usklađivanje pravila. Partnerstva između javnog i privatnog sektora omogućuju poboljšanje sigurnosnih mjera i razmjenu resursa. Etička i društvena odgovornost korporacija, posebno u visokorizičnim područjima, uključuje poštivanje ljudskih prava i smanjenje socioekonomske nejednakosti kako bi se pridonijelo smanjenju terorističkih prijetnji.

Ključne riječi: terorizam, poslovanje, sigurnost, rizik, tehnologija

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Definicija i vrste terorizma	3
1.1. Osnovna obilježja terorizma	7
1.2. Međunarodni uzroci i kretanja terorizma.....	7
1.2. Odnos između terorizma i međunarodnog poslovanja	9
1.3. Povijesna perspektiva i utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje	10
2. Utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje	13
2.1. Ekonomski utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje	13
2.1.1. Izravni ekonomski troškovi	15
2.1.2. Neizravni ekonomski troškovi i posljedice prelijevanja.....	16
2.1.3. Istaknuti slučajevi utjecaja terorizma na međunarodno poslovanje	17
2.2. Politički i društveni utjecaj	19
2.2.1. Utjecaj na političku stabilnost i poslovna okruženja	20
2.2.2. Društveni utjecaj i ponašanje potrošača.....	21
3. Pravni, regulatorni i sigurnosni okviri	23
3.1. Međunarodni zakoni i konvencije.....	23
3.2. Osiguranje i pitanje odgovornosti.....	24
3.3. Tehnološka rješenja i inovacije.....	25
3.4. Tehnologije nadzora i sigurnosti.....	26
3.5. Tehnološke inovacije za poboljšanje sigurnosti poslovanja	27
4. Strategije upravljanja rizikom.....	28
4.1. Profil rizika po državama i industrijama.....	30
4.2. Osiguranje i mjere otpornosti	31
5. Uloga međunarodnih organizacija, partnerstava i korporativne odgovornosti u promicanju etičnog poslovanja u područjima visokog rizika i sukoba.....	32
5.1. Uloga međunarodnih organizacija i vladinih inicijativa.....	32
5.2. Partnerstva javnog i privatnog sektora.....	33
5.3. Etička i društvena odgovornost korporacija	33
5.4. Korporativna odgovornost u područjima visokog rizika	34
5.5. Etičke implikacije poslovnih operacija u područjima sklonim terorizmu	35
Zaključak	36
Reference	38
Popis ilustracija.....	46

Uvod

Terorizam, kao globalni fenomen, predstavlja kompleksan izazov za međunarodno poslovanje, utječući na stabilnost tržišta, sigurnost operacija i ekonomsku otpornost organizacija. Problem istraživanja usmjeren je ka proučavanju utjecaja terorizma na međunarodno poslovanje, osobito u kontekstu rastuće učestalosti i sofisticiranosti terorističkih prijetnji, pri čemu je ključno istražiti kako te prijetnje oblikuju strategije zaštite koje organizacije koriste za očuvanje poslovne stabilnosti i smanjenja rizika.

Predmet istraživanja obuhvaća analizu različitih strategija zaštite od terorističkih prijetnji i evaluaciju njihove učinkovitosti u očuvanju poslovne otpornosti. Svrha rada je ispitati utjecaj terorizma na poslovne operacije te istražiti kako organizacije mogu prilagoditi svoje strategije kako bi se učinkovito nosile s tim prijetnjama, uz naglasak na ulogu međunarodnih organizacija i vladinih inicijativa u pružanju podrške poslovnim subjektima. Ciljevi istraživanja uključuju identifikaciju i klasifikaciju oblika terorističkih prijetnji, analizu izravnih i neizravnih ekonomskih troškova, procjenu učinkovitosti strategija upravljanja rizikom poput osiguranja i tehnologija te proučavanje uloge međunarodnih institucija u zaštiti poslovanja.

Polazišna hipoteza rada glasi (H0) glasi: međunarodno poslovanje, suočeno s terorističkim prijetnjama, razvija sofisticirane sigurnosne mjere i tehnologije, koje zajedno s podrškom međunarodnih organizacija i vladinih inicijativa doprinose smanjenju rizika i povećanju otpornosti organizacija.

Za pisanje ovog završnog rada koristila se stručna metodologija za istraživanje. Koristile su se metode analize i sinteze, povijesna metoda, analitička metoda, deduktivna metoda te deskriptivna metoda. Također se koristila sveobuhvatna analiza sekundarnih izvora, što uključuje detaljnu analizu članaka, knjiga, izvještaja međunarodnih organizacija, vladinih dokumenata te stručnih publikacija. Metoda analize upotrijebljena je kroz cijeli rad, analiziranjem sekundarnih podataka te se na nju nadovezuje metoda sinteze, kojom se u zadnjem dijelu podaci sintetiziraju i donose zaključci o utjecaju terorizma na međunarodno poslovanje. Povijesna metoda korištena je kako bi se analizirao utjecaj terorizma kroz zadnjih nekoliko desetljeća kao i povijesne posljedice istog. Analitička metoda služila je kako bi se približio odnos samog terorizma i međunarodnog poslovanja. Deduktivna metoda je upotrijebljena u teorijskom dijelu, gdje je došlo do zaključka iz općepoznatih činjenica

utjecaja terorizma te je naposljetku korištena i deskriptivna metoda koja je poslužila uvođenju u temu terorizma i njegovog utjecaja na poslovanje.

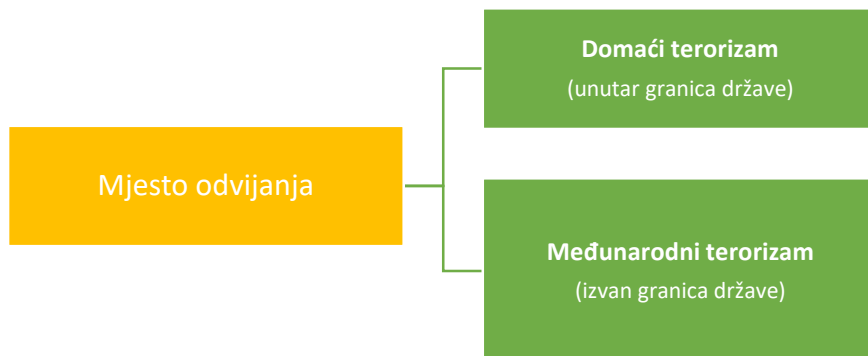
Rad se sastoji od 5 poglavlja kroz koje se definiraju sam pojam terorizma i njegove vrste, gdje je naglasak na obilježjima, međunarodnim uzrocima i kretanjima. Sljedeće poglavlje prikazuje i analizira ekonomski, politički i društveni utjecaj terorizma te nadalje analizira pravne, regulatorne i sigurnosne okvire. Iduće poglavlje osvrće se na strategije kojima se upravlja rizikom te kakvu ulogu imaju međunarodne organizacije i koja je njihova korporativna odgovornost u promicanju etičnog poslovanja u područjima visokog rizika.

1. Definicija i vrste terorizma

Iako postoji od najranijih civilizacija, terorizam je jedan od pojmova na koji se većina stručnjaka ne želi izjasniti o pravoj definiciji. Unatoč tome stručnjaci se slažu kako je terorizam ono najgore u čovječanstvu te je upravo ono čin međunarodne i kriminalne aktivnosti, koje dolazi od strane jedne osobe ili grupe koja koristi strah, prijetnju i slične načine u smislu koji ne sadrži agresivne radnje poput ratova i političkih događaja temeljenih na teritoriju (Sylvester 2014, 12). Zastrašivanje je jedan od osnovnih radnji korištenih od strane terorista, gdje je fizički integritet ljudi ili vlade, upravo ono preko čega se pokušava postići određeni cilj, a nije vezano za opće političke aktivnosti ili pak one vjerske tj. ideološke (Zubrzycki 2020, 152). Ovakvim se činovima vrše štetne posljedice koje imaju ogroman utjecaj na gospodarske transakcije u svakom sektoru. Potencijal koji terorizam samom idejom može imati, a utječe direktno sa svojim ekonomskim ili političkim ciljevima, povise se smatra problematičnim ukoliko ono svojim ciljem smatra ograničavanje ili potpuno blokiranje vladine organizacije i djelovanje. Svaki teroristički napad smanjuje gospodarsku moć i u potpunosti povećava njezinu štetu, koja se s vremenom sve sporije oporavlja, a svaki je taj napad sredstvo kojim teroristi mijenjaju upravo tu gospodarsku moć i na neki način preuzmu kontrolu nad cjelokupnom političkom situacijom. Propagirajući njihovu ideologiju tako što smjenjuju ljude na važnim pozicijama postavljajući svoje, sabotirajući i nametanjem, uspijevaju ostvariti svoje krajnje ciljeve (Laqueur 2003, 120). Terorizam kao sredstvo za ispunjavanje njihovih ciljeva koristi raznovrsne strategije i metode, kao što su bombardiranja, kibernetički napadi, atentati i otmice. Ovako drastičnim sredstvima omogućavaju prikupljanje velike količine medijske pozornosti ali i omogućuju stvaranje kolektivnog straha koji nanosi psihološku štetu većem broju populacije, ovim putem smanjuju i uništavaju osjećaj sigurnosti upravo te populacije i takvim je „porukama“, njihova nadmoć osigurana.

Kao i sama definicija, ne postoje ni jasno podijeljene vrste terorizma. Uočljivo je nekoliko podjela, koje se osvrću na pojedine kategorije. Nadalje, jedna od glavnih podjela odnosi se na mjesto odvijanja terorističkih radnji, tj. odnosi li se to na radnje koje se odvijaju u zemlji od strane svojih građana, ili su to radnje koje se vrše preko granica matične zemlje,

gdje se napadi odvijaju međunarodno (Fu et al. 2014, 1084). Ovakav vanjski tip terorizma može obavljati i sama vlada, vršeći terorističke aktivnosti nad drugim državama u čijim se granicama nalazi njihov interes. U nastavku je prikazan shematski prikaz koji jasno razlikuje podjelu terorizma prema mjestu odvijanja terorističkih aktivnosti.

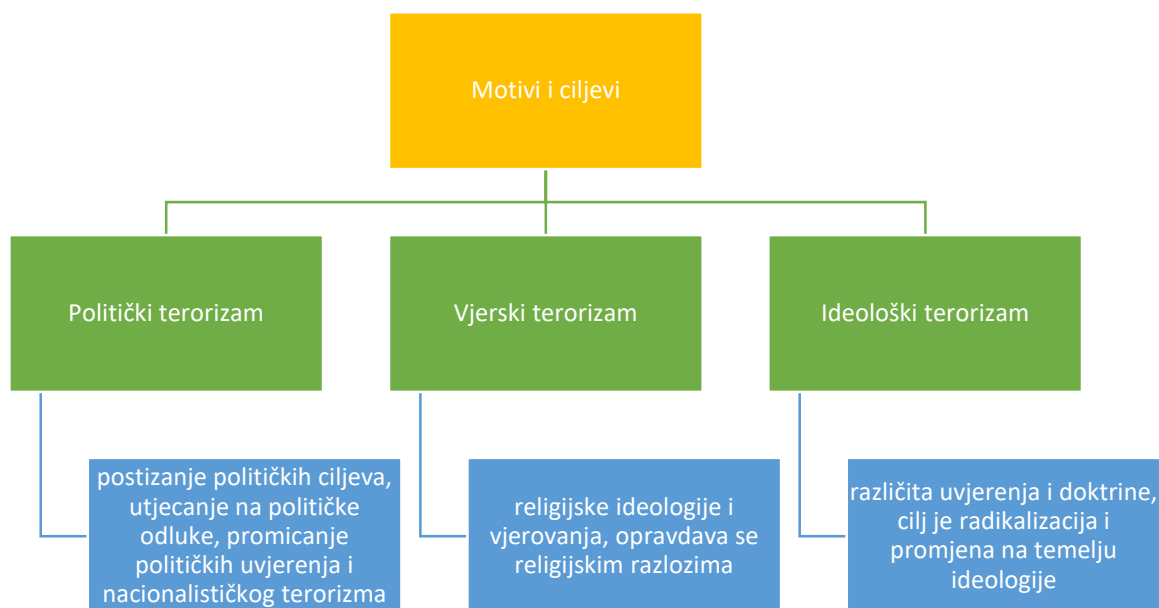

Shema 1 Podjela terorizma prema mjestu odvijanja terorističkih aktivnosti

Izvor: izrada autora

Shema 1 prikazuje podjelu terorizma te upućuje da je domaći terorizam onaj koji se odvija unutar granica države tj. terorističke aktivnosti se vrše od građana unutar vlastite zemlje, dok se međunarodni terorizam odvija van granica države, misleći se na izazivanje terorističkih aktivnosti građana stranih zemalja.

Osim ove podjele, moguće je sagledati terorizam i na temelju metoda operacija tj. motiva te organizacijske strukture, gdje se sagledavaju politički, vjerski i ideološki ciljevi (Freedman 2007, 326). Ove tri kategorije vidljive su u *Shemi 2*.

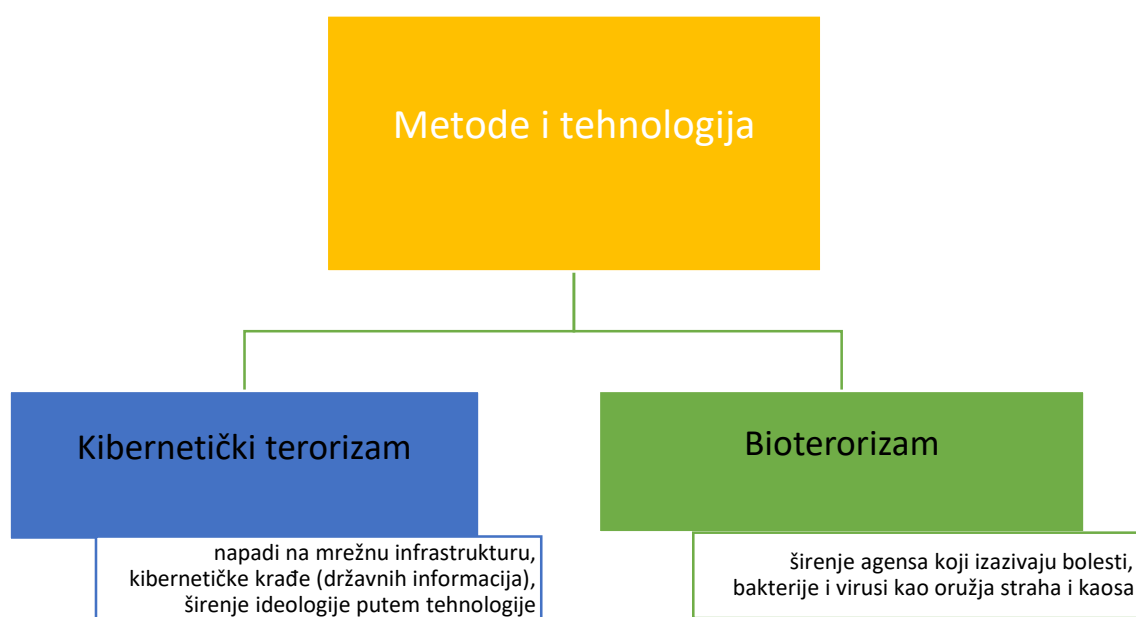

Shema 2 Podjela terorizma prema motivima i ciljevima terorističkih aktivnosti

Izvor: izrada autora

Shema 2 jasno prikazuje podjelu prema motivima i ciljevima terorističkih aktivnosti, te ih dijeli na politički, vjerski i ideološki terorizam. Politički je terorizam ono što uključuje postizanje isključivo političkih ciljeva, bilo kojim načinom te se tako pokušava utjecati na političke odluke, nametanjem i promicanjem svojih političkih uvjerenja kao i promicanjem nacionalističkog terorizma. S druge strane vjerski terorizam vođen je religijskim ideologijama i vjerovanjima, gdje teroristi „opravdavaju“ svoje čine religijskim razlozima, tj. uvjerenjima da im je tako naređeno svetom dužnošću i traže pravdu svoje vjere. Za razliku od vjerskog, ideološki terorizam uzima sva uvjerenja, doktrine i raznorazne sustave vjerovanja kao vodilju, gdje je cilj radikalizacija, tj. stvaranje promjene na temelju ideologije, agresivnim i nametljivim putem.

Tehnologija i uznapredovanje društva također potiču razvijanje novih vrsta terorizma. Sljedeća *Shema 3*, prikazuje dvije glavne kategorije modernog terorizma.

Shema 3 Podjela terorizma prema metodama i tehnologijama terorističkih aktivnosti
Izvor: izrada autora

Shema 3 jasno ocrtava s kojim se rizicima i problemima suočavaju poduzeća u današnje vrijeme te sredstva kojima ti rizici rastu još više. Kibernetički terorizam postaje sve veći problem, koji raste sa razvojem novih tehnologija u društvu. Mrežna je infrastruktura pogođena raznoraznim napadima u kojima fizička prisutnost nije potrebna, što ih čini još opasnijim i više otpornim na suzbijanje, tu prijetnje poput sigurnosti nacionalnoj stabilnosti, stoje opasno uzdrmane. U ovu vrstu terorizma također pripadaju kibernetičke krađe državnih informacija kao i širenje ideologije putem tehnologije (Colarik 2006, 96). Također, jedan od oblika modernog terorizma jest upravo bioterrorizam koju uključuje širenje agensa koji izazivaju bolesti koje mogu dovesti i do smrt, ovakav oblik utječe na masovnu populaciju, utjeravajući strah i kaos, gdje je prijetnja bakterijama i virusima veoma učinkovito sredstvo nad dostizanjem svojih zadanih ciljeva (Pal et al. 2017, 25).

Ove moderne vrste terorizma ukazuju na to kako se ono prilagođava i razvija, te je njegova učinkovitost sve veća što pridodaje razvoju prevenciji, koja se u tom trenutku neizmjereno iziskuje od međunarodnih zemalja.

1.1. Osnovna obilježja terorizma

Globalizacija gospodarstva, međunarodna ekonomska tijela, masovni pokreti ljudi, imenovanja stranih radnika, zapadna kultura i stvaranje multinacionalnih poslovnih poduzeća neki su od nedavnih razvoja koji vrše veliki pritisak na napore u kontroli međunarodnog terorizma (Biglaiser et al. 2023, 102). Ipak, neke kompromitirajuće politike pojavljuju se na nacionalnoj i međunarodnoj razini, što jasno pokazuje da države nisu spremne jednako platiti za sigurnost i dobru volju u isto vrijeme (Moliki i Akanbi 2024, 45). Ova razlika pruža mnoge prilike teroristima da izvoze nasilje iz jednog sigurnog utočišta u drugo mjesto nekažnjeno

Terorizam je relativno jednostavan oblik nasilja. To je uporaba sile ili prijetnja uporabom sile dizajnirana da izazove strah, izravno ili neizravno, u vezi s osnovama kao što su rasa, kategorija, religija, ideologija, zemlja podrijetla ili koje su na neki način povezane s ciljem ili ciljevima (De Graaf 2020, 67). Karakteristične značajke terorizma su udar na vladine, ekonomske ili praktične interese. Glavni ciljevi terorizma su agitacija i kriminalni te emancipacijski pokušaji istrebljenja (Brown 2020, 34).

1.2. Međunarodni uzroci i kretanja terorizma

Rast i razvoj tehnologije i tehnoloških otkrića, zajedno sa geopolitičkim okruženjem i socioekonomskim varijablama omogućili su značajan razvoj obrazaca i trendova terorizma u proteklom dijelu posljednja dva stoljeća. Ove ključne čimbenike koji doprinose međunarodnim uzrocima i kretanjima terorizma jasno prikazuje *Shema 4*.

Shema 4 Najčešći uzroci terorističke aktivnosti
Izvor: izrada autora

Shema 4 prikazuje kako stavke poput tehnološkog razvoja, geopolitičkog okruženja i socioekonomskih varijabli utječe na terorizam, pa su tako organizacije koje djeluju terorističkim napadima, sve više te sve učestalije djeluju van svojih zemalja, gdje zatim iskorištavaju njima pogodne situacije u koje su se doveli, za propagandu, financiranje i obogaćivanje svojih redova. Sve im je to omogućeno međunarodnim mrežama i kretanjima, koja se šire sve više van granica matičnih država (Combs 2022, 66). U današnje vrijeme društvenih mreža to je širenje propagande puno lakše nego što je bilo u prošlosti. Internet i društvene mreže olakšavaju im širenje ideologije na međunarodnu, globalnu razinu, gdje su u mogućnosti dotaknuti svaki kutak svijeta i svakog tko sluša potaknuti na priključenje. Također ono novo što se razvojem javlja, jest Cyberterorizam, koji nastoji svojim digitalnim napadima srušiti i preuzeti financijske institucije, vladine mreže i cjelokupnu ključnu infrastrukturu, gdje dovodi u pitanje sigurnost ne samo jedne zemlje, nego svih zemalja povezanih u tu ključnu mrežu podataka (Huff i Kertzer, 2017, 61).

Razlozi terorizma također se susreću s promjenama. Politički i ideološki terorizam u blagom je porastu nekih regija, takav oblik terorizma uključuje ekstremizam desnice koji je vidljiv na primjerima Europe i Sjeverne Amerike, no i dalje prednjači vjerski terorizam koji svoje uporište očituje na Bliskom Istoku, Južnoj Aziji i Africi (Law, 2024, 198). S druge strane u zemljama koje su obilježene velikom stopom nasilja, siromaštvom ili pak nedoličnim upravljanjem, ekstremistički terorizam dodatno pospješuje stvaranje političkih

neslaganja kao i ekonomsko nezadovoljstvo. Terorizam koji koriste vlade i upravljačka tijela, također postaje sve veći problem, koji se teže suzbija jer prelazi sve regulatorne zakone. Vlade svoje geopolitičke ciljeve postižu sukobima koje izazivaju nestabilnost u zemlji.

Jedna od najvećih promjena u trendovima terorizma vidljiva je u prelasku sa velikih organizacija, poput Al-Kaide ili ISIS-a, na mnoštvo decentraliziranih mreža, no takvi su primjeri poslužili raspršivanju malih grupacija i pojedinaca da istu ideologiju prenose manjim, ne povezanim napadima (Onwudiwe, 2001, 301). Ovakva vrsta terorizma također stvara ogroman problem, gdje se više ne nalazi jedna velika organizaciju, čijim se rušenjem rješavaju i druge, već su rascjepkane na manje i teže im je ući u trag.

Nadalje, napadi i djelovanja sve se više odvijaju u urbanim središtima i na mjestima gdje se skuplja veća populacija, čineći utjerivanje straha i širenje psiholoških učinaka mnogo lakše, kao i dobivanje medijske pažnje u većem opsegu no prije.

1.2. Odnos između terorizma i međunarodnog poslovanja

Međunarodno poslovanje pojam je koji se javlja od samih početaka civilizacije, gdje se već 3000 godina prije Krista razvijala razmjena dobara i usluga, između različitih naroda (Bartlett i Ghoshal 2004, 15). Najpoznatiji primjer starih civilizacija jest Put svile koji je povezivao Kinu i Rimsko Carstvo, omogućavajući razmjenu luksuznih dobara poput svile i začina (Lin 2016, 7). Ovo je bila vodilja nad stvaranjem internacionalne razmjene kakvu poznajemo danas. U ovom vremenu međunarodno poslovanje označava više no samu razmjenu dobara i usluga. Osim toga preko granica zemalja, razmjenjuju se kapital i tehnologija, ali i bitne su interakcije koje osiguravaju zemljama, vladama i samim potrošačima, povezanost preko cijele globalne mreže. Također razmjena u današnje vrijeme nije samo trgovina, već uključuje i izravna strana ulaganja ali i upravljanje međunarodnim operacijama (Cavusgil, Knight i Riesenberger 2014, 28). Cilj međunarodnog poslovanja jest upravo stvaranje profita, u smislu iskorištavanja globalnih prilika, unaprjeđenje povezanosti cijeloga svijeta kao i stvaranje same konkurentske prednosti.

Terorizam i međunarodno poslovanje, dugovječno su isprepleteni pojmovi čiji se odnosi nadopunjavaju. Terorizam stvara mnoštvo rizika za međunarodno poslovanje, a

potencijal u napadima očituje se u remećenju globalne trgovine na mnogim razinama, primjerice u uništavanju kritičke infrastrukture u napadima, gdje se zalihe energije, transportne mreže i komunikacijske mreže ruše (Rugman, Collinson i Hodgetts 2006, 122). Ovi su sustavi prijeko potrebni u radu globalne trgovine, i rušenjem jedne strukture rad je nepobitno otežan. Još jedan od usporavanja rada globalne trgovine označavaju napadi koji ciljaju prometnu infrastrukturu prijevoza, tj. teroristički napadi na zračne luke, opskrbne lance ili velike pomorske luke (Bennett 2018, 419), čijim se padovima povećavaju troškovi dostave, odvijaju velika kašnjenja, ili pak smanjuju učinkovitosti međunarodnih logističkih mreža.

Još jedan od utjecaja terorizma na međunarodno poslovanje očituje se u stvaranju straha i nesigurnosti, gdje se strana ulaganja smanjuju iz straha od gubitka te tako određene regije nailaze na neprivlačnost. Na ovaj način ulagači smatraju kako veći rizik, stvoren od straha, nije dovoljno vrijedan za ulaganje, čime indirektno sprječavaju gospodarski rast i razvoj toga područja (Lee 2017, 169). No s druge strane oni koji i posluju u visokorizičnim područjima od terorističkih napada, imaju povećana izdavanja u svrhu očuvanja sigurnosti, povećane premije osiguranja i složenije strategije upravljanja rizikom, što sveukupno smanjuje profitne marže i smanjuje njihovu konkurentnost na međunarodnom tržištu.

Osim pružatelja usluga i dobara, na tržištu punom terorističkih napada i zastrašivanja, u problemu se nalaze i sami potrošači. Sa smanjenim povjerenjem i stvaranjem straha u potrošaču, opada kupanja samog dobra i potrošnje. Ovaj se strah iznimno očituje u pogledu ugostiteljske i turističke ponude, gdje turista nema čime pada cijeli gospodarski sustav takvog mjesta. S druge strane možda dolazi do ne mogućnosti potrošnje od strane vlade, gdje su regulatorne mjere i zakoni postroženi ili povećani u svrhu očuvanja sigurnosti, što opet otežava rad međunarodnog poslovanja poduzeća (Williamson, Fay i Miles-Johnson 2019, 14).

1.3. Povijesna perspektiva i utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje

Povijesna perspektiva odnosa između terorističkih napada i međunarodnog poslovanja nudi temelje definiranih i složenih utjecaja terorizma na međunarodnu trgovinu. Sa razvojem

anarhističkih pokreta u Sjevernoj Americi i Europi na kraju 19. i početku 20. stoljeća pokazalo se koliko su poduzeća zapravo ranjiva na terorističke napade, a stvaraju dodatni strah i nesigurnost (Laqueur 2001, 118). Ovi su pokreti vladama dali do znanja kako je terorizam u svom ruhu, u stanju dovesti gospodarstvo do nestabilne granice, iako su nestabilni učinci trajali kratko vrijeme i ostajali su u granicama regija.

Daljnijim razvijanje, kroz 20. stoljeće, terorizam i njegovi utjecaji su počeli dosezati veće raspone, koje je trpila cijela globalna mreža gospodarstva. Značajan pomak utjecaja, terorizam je dosegnuo 1970-ih i 1980-ih godina 20. stoljeća, gdje su međunarodna trgovina i ulaganja osjetila velike udarce (Koch 2018, 32). Jedan od primjera takvog utjecaja jesu Olimpijske igre u Münchenu 1972. godine, kada su palestinski teroristi izveli masakr nad izraelskim sportašima, izazivajući nemire u cijelom svijetu, pokazujući kako bilo tko može biti metom napada (Silke i Filippidou 2020, 211). Ovaj je događaj primorao vlade i same tvrtke da postrože svoje sigurnosne mjere i uvedu stroža upravljanja rizicima, što je rezultiralo većim troškovima samih poslovanja i djelovanja, ali i zakompliciralo vođenje u takvim vremenima, stvarajući složenije mreže sigurnosti. Osim ovakvih događaja odvojeni, manji incidenti, poput bombaških napada na vladine veleposlanike i otmice visoko profilnih ljudi, poviše su ukazivala na dodatne rizike djelovanja u određenim područjima.

Napad koji je uzdrmao cijeli svijet i rukovođenje trgovine na globalnoj razini, bio je 11. rujna 2001. godine, rušenjem Svjetskog trgovačkog centra, agresivnim napadom gdje je poginulo gotovo 3000 osoba (Melnick 2009, 19). Ovaj je napad osigurao ogromnu globalnu paniku i rušenje svjetske burze, međunarodnog poslovanja i pridavanja velikog utjecaja industriji osiguranja. Posljedica ovog događaja bilo je stvaranje „Rata protiv terorizma“ pokrenut od strane Sjedinjenih Američkih Država i njegovih saveznika, što je dovelo do kompletnog preokreta u međunarodnoj sigurnosnoj praksi, pa su tako granične provjere postale rigorozne, nadzor nad pranjem novca kao i uvođenje strogih propisa bili su samo od nekih propisa kojima su se pokušali suzbiti napadi i djelovanja terorizma (Fiss 2006, 238). Svi propisi, zakoni i uredbi nastali kao posljedice terorističkih napada doveli su velike probleme za međunarodno poslovanje, koje je u tom trenutku postalo eksponencijalno skuplje i složenije.

Sljedeća *Shema 5*, prikazuje povijesni tok ključnih događaja i promjena, koje se oslanjaju na događaje i promjene koje su direktno uzrokovane kroz terorističke aktivnosti.

*Shema 5 Ključni događaji i promjene u međunarodnom poslovanju pod utjecajem terorizma
Izvor: izrada autora*

Ovo vrijeme istaknutog terorizma i napada, primoralo je globalna poduzeća na opširniji rad upravljanjem rizicima, pogotovo od napada. Terorizam dobiva cjelokupni status trajne prijetnje, što prisiljava sve sudionike međunarodne trgovine na stvaranje potpuno nove mreže poslovanja i djelovanja, gdje se opskrbeni lanci nanovo procjenjuju, investicijske strategije se kompletno diversificiraju te se planovi upravljanja krizama trajno osnažuju. Nekolicina terorističkih događaja, dovela je do problema koji se raspršio na globalne razmjere u kratkom vremenu nekoliko desetljeća, primorajući cijeli svijet na potpuno novi i sigurniji način djelovanja.

2. Utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje

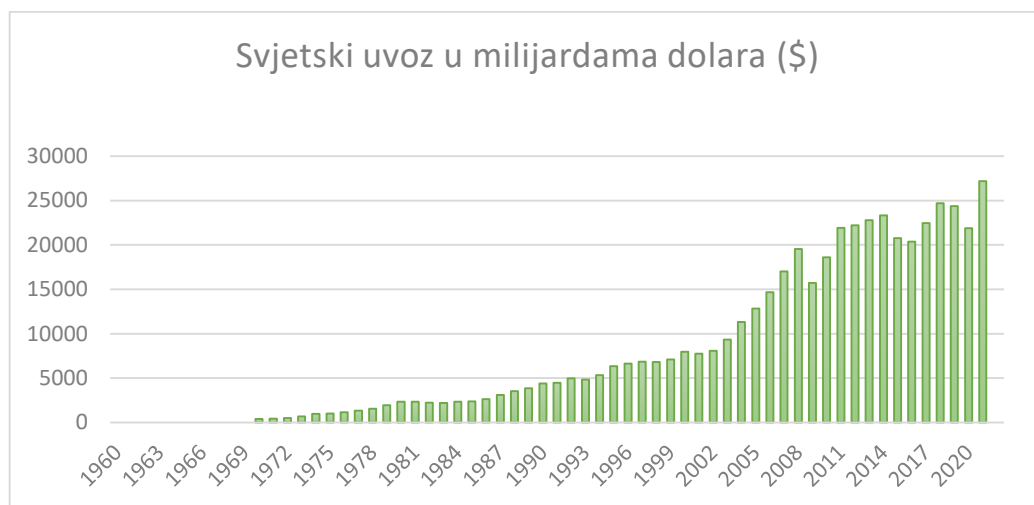
Terorizam kao aktivnost koja utječe na međunarodno poslovanje svojim djelovanjem stvara ogroman negativan utjecaj u svakoj sferi poslovanja. Ono što terorizam narušava, jesu upravo ekonomski, društveni i politički status, kao i stabilnost tržišta, a svaka od ovih stavki dovodi poduzeća do uvođenja velikih promjena u način upravljanja rizicima. Kao i svaka opasnost poslovanju, tako i terorizam predstavlja veliki izazov međunarodnom poslovanju.

2.1. Ekonomski utjecaj terorizma na međunarodno poslovanje

Terorizam ima ogroman i značajan utjecaj na financije globalne trgovine, gdje se javljaju izravni i neizravni troškovi, te oni kao takvi imaju značajan utjecaj na poduzeća i cjelokupna gospodarstva (Tahir 2020, 14). Teroristički napadi najčešće svojim djelovanjem osiguravaju neposredne financijske gubitke, kao što su imovinske štete, potpuno obustavljanje poslovanja te povećani troškovi upravljanja hitnim situacijama kao i vrijeme i količina sredstava potrebnih za njihov oporavak. Iz ovih situacija proizlaze veliki kratkoročni financijski gubici, poput smanjenih prihoda uzrokovanih strahom, povećanje premija osiguranja te pad povjerenja ulagača koji svoj ulog smatraju kontroliranim pod prevelikim rizikom (Brockhoff, Krieger i Meierrieks 2015, 1199). S druge strane, posljedice ovih napada mogu biti i dugoročne, tako što se u početku odvijaju velike promjene u trgovačkim rutama, dolazi do velikih operativnih troškova zbog povećanja sigurnosti, ali isto tako i zbog promjene u obrascima djelovanja i ulaganja, u ovisnosti sa seobom poslovanja ili diversifikacijom u pokušaju da se rizik što više smanji.

Terorističke aktivnosti također imaju izrazito nepogodne posljedice na globalni izvoz i uvoz. Smanjenjem ulagača, povećanjem nesigurnosti, kao i uvođenjem strožih mjera sigurnosti na granicama nakon terorističkih napada dovodi do smanjenja upravo izvoza i uvoza. *Graf 1* prikazuje kretanje međunarodnog uvoza kroz dio 21. stoljeća.

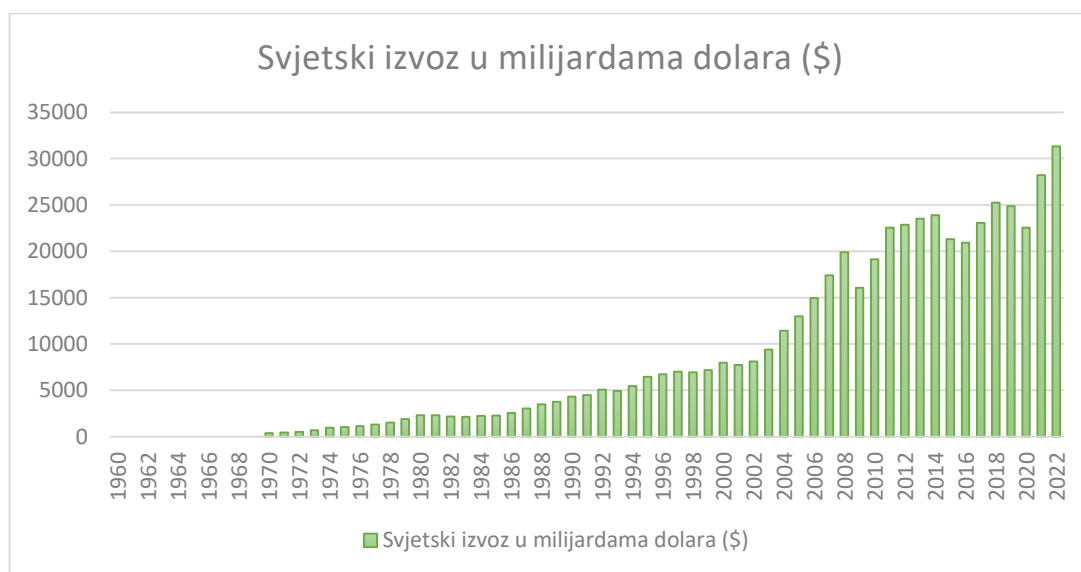
Graf 1 Kretanje svjetskog uvoza 21. stoljeća

Izvor: izrada autora prema podacima preuzetih sa: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/WLD/world/impor>

Graf 1 prikazuje smanjenje rasta uvoza određenih godina koje se mogu povezati sa određenim terorističkim napadima. Primjerice smanjenje 2001. godine može biti posljedica terorističkog napada u New Yorku iste godine, smanjenje uvoza iz 2008. godine se može povezati sa napadima u Mumbaiju također iste godine. Napadi u Parizu 2015. godine ukazuju na smanjenja uvoza 2015. godine te naposljetku napadi u Bruxellesu i Nici 2016. godine objašnjavaju smanjenje 2016. godine. Istovremeno smanjen je i svjetski izvoz, što je vidljivo na *Grafu 2*.

Graf 2 Kretanje svjetskog izvoza u 21. stoljeću

Izvor: izrada autora prema podacima preuzetih sa: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/WLD/world/exports>

Ekonomska stabilnost iznimno je na udaru svakim napadom, bila ona nepovoljna na regijskoj ili globalnoj razini. Napadi osiguravaju ekonomsku nestabilnost, makar ona bila kratkoročna. Njima su vlade primorane trošiti sredstva na sigurnosne i protuterorističke mjere, a u isto vrijeme strani ulagači su u prevelikom strahu od rizika koji nastaje napadima, što dovodi do oporezivanja javne blagajne.

2.1.1. Izravni ekonomski troškovi

Izravni troškovi, oni su troškovi koji nastaju direktnim obavljanjem poslovne aktivnosti, no mogu se razlikovati ovisno o akterima koji na poslovanje djeluju, poput terorističkih aktivnosti. *Tablica 1* ukratko opisuje sve vrste izravnih troškova koji se mogu pojaviti u poslovanju uslijed terorističke aktivnosti.

Tablica 1 Izravni troškovi poslovanja nastali utjecajem terorizma

Izravni troškovi	
Troškovi imovinske štete	<ul style="list-style-type: none">- Uništena oprema- Skladišta- Infrastruktura- Poslovni objekti
Troškovi oporavka	<ul style="list-style-type: none">- Popravci- Restauracije- Prekid poslovanja- Smanjenje financijske moći
Troškovi hitnog odgovora	<ul style="list-style-type: none">- Zapošljavanje zaštitarskih službi- Briga o ozlijeđenima- Uklanjanje štete
Premije osiguranja	<ul style="list-style-type: none">- Povećanje premija- Posebne regulative za obranu od terorističkih prijetnji
Medicinski troškovi i naknade	<ul style="list-style-type: none">- Naknade za medicinske troškove ozlijeđenih radnika- Naknade za izgubljene plaće
Troškovi promjena u sigurnosnim strategijama	<ul style="list-style-type: none">- Diversifikacija lokacije- Smanjenje prihoda

Kada govorimo o izravnim troškovima oni prvi se pojavljuju kroz štetu na imovini, koja uključuje uništenu opremu, skladišta, infrastrukturu i poslovne objekte, a nastala je direktnim, agresivnim terorističkim napadom. Ovakav tip štete direktno iscrpljuje financijske resurse tvrtke ili vlade, jer za sobom zahtjeva ogromne količine sredstava za oporavak, tj. popravke i restauracije. Ukoliko je nemoguće popraviti štetu, u nekim slučajevima dolazi do kompletnog prekida u poslovanju i s time se financijska moć smanjuje u trajanju prekida rada ili pak financijska sredstva više nisu u mogućnosti oporavka te je tada napad izravno rezultirao kompletnom rušenju financijske mreže poslovanja. U smislu reagiranja na napade i hitan odgovor u smjernicama oporavka i sprječavanja, financijski zahtjeva velike izdatke. Ovakvi slučajevi traže da se zapošljavaju zaštitarske službe, brine o ozlijeđenima i uklanja šteta nakon napada, što iziskuje također velika ulaganja, a to je sve potrebno kako se rad ne bi obustavio dok se šteta sanira (Cilluffo et al. 2022, 32).

Premije osiguranja jedan su od najvećih izravnih troškova koji nastaju prilikom terorističkog napada. Povećanjem premija osiguranja dodatno se opterećuju financijski resursi društva, isto tako opterećenje financijama, pridodaju posebne regulative za obranu od terorističkih prijetnji, pogotovo onih nastalih nakon terorističkog napada (Coaffee 2017, 1921). Uz to većinom dolaze i troškovi naknada za medicinske troškove koje imaju svi radnici koji su ozlijeđeni u napadima, ili naknade za izgubljene plaće. Ovi troškovi pospješuju padu poslovanja, čime troškovi izravno smanjuju profit i stvaraju veći dug, koji naposljetku rezultira težim dobivanjem financiranja od ulagača, s obzirom na nestabilnost poslovanja. Nadalje, troškovi koji se stvaraju promjenama u strategijama očuvanja sigurnosti od napada terorizma i diversifikacija lokacije, pridodaju nižem prihodu i padu u poslovanju.

2.1.2. Neizravni ekonomski troškovi i posljedice prelijevanja

Dugoročni i duboko ukorijenjeni učinci neizravnih ekonomskih troškova povezanih s terorizmom, često prelaze one izravne financijske i materijalne gubitke koji su nastali kao posljedica napada. Neizravni troškovi prikazani su u *Tablici 2*.

Tablica 2 Neizravni troškovi poslovanja nastali utjecajem terorizma

Neizravni troškovi

Troškovi u međunarodnom poslovanju	<ul style="list-style-type: none"> - Posljedice na svjetsku trgovinu - Utjecaj na sve industrije
Troškovi povlačenja kapitala	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje povjerenja ulagača - Povlačenje kapitala iz pogođenih područja - Smanjenje stranih ulaganja - Pogoršanje financijskog tržišta
Troškovi pada broja potrošača i posjetitelja	<ul style="list-style-type: none"> - Utjecaj na ugostiteljstvo - Utjecaj na turizam - Utjecaj na prijevoz - Utjecaj na maloprodaju
Troškovi preusmjeravanja sredstava	<ul style="list-style-type: none"> - Istraživanje i razvoj ka sigurnosnim mjerama - Krizni menadžment - Obustava gospodarskog rasta i napretka

Izvor: izrada autora

Troškovi u međunarodnom poslovanju, pokrivaju široki raspon posljedica koje se povezuje sa svjetskom trgovinom, što kroz nekolicinu događaja utječe na sve industrije. Smanjenjem povjerenja ulagača, uzrokuje se povlačenjem kapitala iz napadom pogođenih područja, smanjuje strana ulaganja i pogoršava se financijsko tržište, sve kao rezultat od straha od napada (Krieger i Meierrieks 2019, 90). Terorizam rezultira naglim padom broja potrošača i posjetitelja, što utječe na povezane industrije poput ugostiteljstva, prijevoza i maloprodaje, a sektor turizma jest upravo onaj koji je najčešće i najteže pogođen (Blalock, Kadiyali, i Simon 2009, 1719).

Napadi i incidenti također tjeraju poduzeća na preusmjeravanje svojih sredstava, poput istraživanja i razvoja ka sigurnosnim mjerama i krizni menadžment, čime se obustavlja gospodarski rast i napredak.

2.1.3. Istaknuti slučajevi utjecaja terorizma na međunarodno poslovanje

Svaki teroristički napad utječe štetno na međunarodno poslovanje, pritom stvarajući promjene u industrijskim standardima, upravljanju rizicima i propisima. Kroz povijest svaki je novi napad pokazivao kako se poslovanja mogu suočiti sa potpuno novim izazovima i

potpuno novom prilagodbom za same poslovne sektore, na globalnoj razini. U *Tablici 3* prikazani su neki od istaknutijih napada terorizma, kao i detaljnije opisani dalje u tekstu.

Tablica 3 Istaknuti slučajevi utjecaja terorističkih napada

Napad	Zahvaćena područja poslovanja	Utjecaj
New York, 9. rujna 2001. godina (SAD)	<ul style="list-style-type: none"> - Financije - Zrakoplovna - Osiguranje 	<ul style="list-style-type: none"> - Financijska tržišta privremeno su zatvorena - Zrakoplovna industrija doživljava velike troškove - U osiguranju se stvara potreba za novom procjenom rizika terorizma - Uprava za sigurnost prometa - Zakon o osiguranju od rizika terorizma (TRIA, SAD)
Mumbai, 2008. godina (Indija)	<ul style="list-style-type: none"> - Turizam - Međunarodna poslovna okruženja 	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje troškova za poslovne zgrade i hotele - Veća ulaganja visokorizičnih, međunarodnih poduzeća u sigurnost
Pariz 2015. godina, (Francuska)	<ul style="list-style-type: none"> - Turizam - Ugostiteljstvo 	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje dolazaka turista - Gubici za turistička i ugostiteljska poduzeća - Reorganizacija sigurnosnih protokola

Izvor: izrada autora

Jedan od najznačajnijih ali i najvažniji teroristički napad jest onaj na Svjetski trgovački centar 11. rujna 2001. godine u New Yorku. Ovaj je napad svojom jačinom i značajnošću uzrokovao velike posljedice na mnogobrojne sektore. Dok su financijska tržišta bila privremeno obustavljena u svom radu, zrakoplovna je industrija bila primorana uvesti nove mjere sigurnosti, što je direktno uzrokovalo većim operativnim troškovima. Pa je tako, kao rješenje ovakvih napada, osnovana Uprava za sigurnost prometa (TSA), pomoću čijeg se rada osiguralo maksimalno postroženje pravila zračnog putovanja (Stewart i Mueller 2017, 13.) Promjene su zahvatile i sektor osiguranja, gdje su osiguravajuće kuće morale osmisliti nove procjene rizika vezane uz terorizam, a uveden je i Zakon o osiguranju od rizika terorizma (TRIA) u Sjedinjenim Američkim Državama, kojim se osigurava pokrivenost od ovakvih specifičnih rizika (Alexander i Alexander 2021, 166). Ovi događaji pokazali su koliko je važno prilagoditi se novim prijetnjama i rizicima, jer su korporacije

morale uvesti drastične promjene u svoje sigurnosne i operativne protokole (Melnick 2009, 26).

Sljedeći važan primjer bio je napad u Mumbaiju 2008. godine. Teroristi su tada ciljali mjesta koja su često posjećivali međunarodni poslovni ljudi, turisti i visoko profilne osobe. Među ključnim metama bili su Taj Mahal Palace Hotel, Leopold Cafe i Oberoi Trident Hotel, sve prepoznatljive lokacije međunarodnih poslovnih putnika i turista (Gunasekar, Patri i Narayanan 2017, 19). Ovaj napad ponovno je skrenuo pažnju na ranjivost međunarodnih poslovnih okruženja, prisilivši korporacije i hotele da znatno povećaju ulaganja u sigurnost. Uvođenjem novih sigurnosnih mjera povećani su troškovi održavanja poslovnih zgrada, hotela i drugih luksuznih objekata, posebno za multinacionalne kompanije koje su zbog svoje prirode poslovanja podložnije terorističkim napadima. Ovo je dovelo do povećanja troškova, ali i do poboljšanja sigurnosnih mreža u tim sektorima, čime se smanjio rizik od budućih napada.

Još jedan značajan primjer je napad u Parizu 2015. godine, koji je ozbiljno utjecao na sektor turizma i ugostiteljstva u Francuskoj. Teroristi su napali ključne lokacije poput Stade de France, koncertne dvorane Bataclan, te nekoliko popularnih restorana i drugih turističkih atrakcija (Vasilopoulos, Marcus, Valentino i Foucault 2018, 693). Ovi napadi rezultirali su naglim padom broja dolazaka turista, što je dovelo do velikih gubitaka za turističke i ugostiteljske tvrtke. Također, napadi su izazvali reorganizaciju sigurnosnih protokola u tim sektorima, što je dodatno povećalo operativne troškove, ali je bilo nužno kako bi se ponovno steklo povjerenje turista i osigurala njihova sigurnost. Industrije zabave i događanja također su bile pogođene, jer su morale prilagoditi svoje sigurnosne mjere kako bi spriječile slične napade u budućnosti.

Svaki od ovih napada jasno pokazuje koliko su teroristički napadi postali katalizatori za promjene u međunarodnom poslovanju. Poduzeća su bila prisiljena neprestano poboljšavati sigurnosne mjere, diversificirati opskrbne lance i smanjiti ovisnost o jednom geografskom području, kako bi umanjili rizik od većih napada i potencijalnih gubitaka (Bader, Suder i Grosse 2019, 138). Kroz diversifikaciju poslovanja i bolje planiranje rizika, korporacije su se mogle prilagoditi novim prijetnjama u globalnom poslovnom okruženju

2.2. Politički i društveni utjecaj

Djelovanje terorizma na međunarodno poslovanje utjecajno je u svakom pogledu, a to uključuje političke i one socijalne faktore. Sa svojim političkim potencijalom da ruši vlade, terorizam svojim napadima i incidentima, stvara regulatorno okruženje koje postaje istinski nepredvidivo, a ono je još teže za odvijanje glatkog protoka poslovanja. Uoči napada bilo koje vrste, multinacionalna poduzeća, doživljavaju nagle promjene koje nastaju kroz zakone i propise, te tako troškovi u opskrbnome lancu naglo doživljavaju porast. Na ovaj se način mjere sigurnosti susreću sa učvršćenjem i poboljšanjem, koje s druge strane stvara dodatne probleme, uzrokujući kašnjenja u protokolu robe i ljudi, što u isto vrijeme povećava troškove poslovanja ali i ugrožava sustave infrastrukturne mreže. S time u vidu, iako je nacionalna sigurnost na višoj razini, ona dolazi također sa novim problemima za vlade i poslovanje. U pogledu društvene sfere, terorizam pridodaje i stvara klimu straha, nestabilnosti i neizvjesnosti kod ljudi, što direktno predvodi ponašanju potrošača kao i tržišnoj dinamici.

U pogledu turizma i ugostiteljstva, percipirana sigurnost je ono što je najvrijednije te je upravo taj osjećaj sigurnosti narušen u posljedicama napada, pa se time broj turista drastično smanjuje, što direktno utječe na pad prihoda i gubitke. Osim toga, s terorizmom se javljaju ksenofobija i kulturna napetost, koje narušavaju samo upravljanje radnom snagom i međunarodnu suradnju, stvarajući nestabilne radne odnose (Hitchcock 2007, 174). Kroz taj aspekt, na radnim mjestima koja su do tada poštivala multikulturalnost, strah od terorizma i onih koji ga izvode, dovodi do nepovjerenja i diskriminacije u radu, čime se koherentnost poslovnog tima narušava.

Psihološki utjecaj jedan je dio sfere socijalnog utjecaja na međunarodno poslovanje, poslovni svijet, ali i civilni, gdje se osjećaj napada očituje u povećanom stresu i tjeskobi (Miller i Heldring 2004, 10). Ovakvi problemi traže rješenja u obliku programa podrške i osvješćivanja, koji ponovno iziskuju primorana ulaganja.

Kumulativni učinak onih političkih i društvenih izazova, značajno podliježe povećanju troškova poslovanja, s obzirom da multinacionalna poduzeća moraju ulagati puno više u upravljanje rizikom, sigurnosne mjere i planiranje za nepredviđene situacije.

2.2.1. Utjecaj na političku stabilnost i poslovna okruženja

Moć koju terorizam posjeduje dovoljna je za oslabljivanje vlada i političkih sustava, ponajprije u onim zemljama u kojima su ti politički sustavi već poprilično nestabilni. Jedan

od primjera gdje se vlada nije odazvala u potpunosti kako je mogla, u posljedicama napada, sagledavamo bombaški napad na vlakove, koji se odvio u Madridu, 2004. godine, čija je posljedica dovela do velikih promjena u Španjolskoj vladi, pošto je javnost smatrala da tadašnja vlada nije dolično reagirala na napad i na oporavak od istog. S druge strane, napadi u Parizu 2015. godine, vanjska i unutarnja politika zemlje bila je toliko narušena da je vlada naposljetku pokazala kako se ne zna nositi sa prijetnjama, te je proglašeno izvanredno stanje (Kollias, Papadamou i Stagiannis 2011, 538). Ovakvi primjeri ukazuju da sa lošim djelovanjem vlada, dolazi i masovno nepovjerenje javnosti u njihovo djelovanje, čime se automatski traže i zahtijevaju promjene u vodstvu što narušava političku klimu zemlje.

Nadalje, multinacionalna poduzeća koja posluju u područjima koja su visokorizična, svakodnevno nailaze na operativne probleme. Narušen je opskrbeni lanac, troškovi sigurnosti postaju znatno skuplji a osoblje u većini slučajeva „bježi“ ili nije u mogućnosti raditi. Primjer ovakvog problema kao posljedica terorizma jesu prijetnje Boko Hrama u Nigeriji, s kojim se tamošnja multinacionalna poduzeća susreću (Wejkszner 2020, 13). Njihovo je poslovanje znatno otežano te im je profitabilnost opala, a s druge je strane na to utjecala niža produktivnost koja je proizašla iz onog straha stvorenog napadima i prijetnjama.

2.2.2. Društveni utjecaj i ponašanje potrošača

Društveni utjecaj jedan je od najvećih koje terorizam ostavlja kao posljedicu. Ovakav utjecaj uvelike mijenja trend ponašanja potrošača te mijenja način na koji ljudi pristupaju tržištima i tvrtkama. Posljedica terorističkog napada jest veliki osjećaj pojačanog straha i nesigurnosti, što direktno dovodi do promjena potrošačkih navika, gdje potrošači više nemaju povjerenja.

Potrošači cijene sigurnost kao jednu od najbitnijih stavaka umjesto pogodnosti koje se pružaju, pa se tako u ovakvim situacijama online kupnja i privatni prijevoz smatraju opcijama s većom dozom sigurnosti. Već se ranijih godina 21. stoljeća ovakav trend mogao raspoznati, kada je nakon napada 11. rujna 2001. godine, kupnja putem interneta drastično porasla, mnogi su se tada izbjegavali pojavljivati na mjestima gdje se sakuplja veliki broj ljudi i kupovinu obavljati u sigurnosti vlastitog doma. Iz takvih kratkoročnih preferencija, naposljetku proizađu one dugoročne, kada potrošači svojom percepcijom opasnosti, odluče ne putovati u zemlje izvan svojih granica kao i poslovati na isti način. Jedan od takvih primjera jest pad međunarodnog poslovanja i turističke potražnje na Bliski istok, koji pod

konstantnom prijetnjom terorizma ne nudi dovoljnu privlačnost potrošačima (Kim i Sandler 2020, 426).

Osim što ovakav utjecaj mijenja trendove potrošača, društveno se stvara razlika između različitih kultura, grupirajući opasnost na široki broj populacije. Stanovništvo i sami potrošači prestaju vjerovati u sigurnost određene kulture te se posljedično cijeloj široj populaciji jedne kulture smanjuje poslovanje, čime zatim pada i gospodarstvo.

3. Pravni, regulatorni i sigurnosni okviri

U međunarodnom poslovanju, pravni i regulatorni okviri ključne su stavke za poštivanjem usklađenosti i očuvanjem reda. Multinacionalna poduzeća primorana su se snalaziti kroz detaljan raspon zakona i propisa kako bi bila u mogućnosti svoje poslovanje odvijati izvan domaćih granica. Svaki od tih zakona i regulacija, poduzeća stavlja u opreznije djelovanje koja zakonski moraju poštivati. Kada se u taj već detaljan i opširan zakonski okvir ubace i dodatne razine složenosti i rizika, tada poduzeća uz stroge zakone, moraju paziti i na rizik, što njihovo poslovanje čini iznimno zahtjevnim i punim troškovima. Pa su tako izvršenjem terorističkog napada, troškovi poslovanja istog trenutka povećavaju, transakcijski troškovi eksponencijalno povećani, a sigurnosni protokoli se mijenjaju na viši standard, čineći reorganizaciju dodatnim troškom. Jedan od primjera jest USA Patriot Act, koji je na snagu stupio nakon terorističkog napada 11. rujna 2001. godine. Ovim su se činom postavila stroga i rigorozna ograničenja na financijske transakcije, u cilju sprječavanja pranja novca ali i financiranja terorizma. Ovaj je zakon utjecao i na širu poslovnu populaciju, gdje su njime bile obuhvaćene internacionalne banke i poduzeća, te su bili primorani po strožim zahtjevima vršiti identifikaciju klijenata kao i pisati izvještaje. (Minow, Cpyle i Kaufman 2002, 56-59)

S druge strane vlade su u mogućnosti nametanja strožih zakona i smjernica u svrhu povećanja sigurnosnih mjera, a ovakav rad na međunarodno poslovanje utječe negativno (Alexander 2002, 196). Tada bi se globalno poslovanje odvijalo otežano, gdje bi primjerice, pojačana sigurnost u zračnim lukama i lukama dovela do mnogobrojnih kašnjenja, skupljih otpremama, a to direktno utječe na obje strane poslovne transakcije, indirektno utječući i na globalnoj razini.

3.1. Međunarodni zakoni i konvencije

Kako bi se zakonski i regulatorni okviri ispunili, potreban je niz međunarodnih zakona i konvencija koji će naposljetku pružati zaštitu od terorizma na međunarodno poslovanje diljem svijeta. Dva najvažnija primjera u pogledu smanjenja rizika od utjecaja terorizma jesu Rezolucija Vijeća Sigurnosti Ujedinjenih Naroda iz 2001. godine, kao što je UNSCR 1373, a ono zahtijeva da države članice financiranje terorizma, kriminaliziraju i objave zakonske

kazne, kao i da poboljšaju sigurnost granica (Okeke 2014, 40); drugi primjer je Međunarodna konvencija o suzbijanju financiranja terorizma, održana u New Yorku 1999. godine, kojom su se postavile mjere za sprječavanje i suzbijanje financiranja terorizma.

Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala održana u New Yorku i Beču, 1980. godine i Međunarodna konvencija o suzbijanju terorističkih bombaških napada, također održana u New Yorku, 1997. godine, pridodale su zaštiti nuklearnih materijala i kriminalizaciji terorističkih bombaških napada, osiguravajući da su zemlje spremne na rizik ove vrste napada (Law 2024, 127).

3.2. Osiguranje i pitanje odgovornosti

Odgovornost i osiguranje jedne su od ključnih stavki pravnih okvira koji se bave utjecajem terorizma na međunarodnu trgovinu. Poduzeća nailaze na ogromne rizike, koji nastaju kao rezultat nepredvidivosti terorizma i njegovih napada, pa se tako stvara ovisnost o nužnosti izrade polica osiguranja koje uključuje sve dijelove poslovanja i mogućih događaja, kako bi potencijalni gubitci bili što manji. Jedan od glavnih okidača odgovornosti, jest upravo pitanje tko snosi odgovornost za štetu koja je prouzrokovana terorističkim napadima (Gilbert 2017, 201). Zakon o osiguranju od terorizma (TRIA), donesen u Sjedinjenim Američkim Državama, 2002. godine, jest međunarodni pravni okvir koji djeluje na osnovu sigurnosne mreže za osiguravatelje, što poduzećima osigurava oporavak od katastrofalnih incidenata bez trpljenja velikog financijskog troška (Karolyin i Martell 2010, 285).

Ono što još predstavlja problem, jest odgovornost trećih strana, što znači da poduzeća koja nemaju dovoljnu razinu sigurnosnih mjera riskiraju da ih se smatra odgovornima. Tu proizlaze pravni okviri koji su prijeko potrebni u kontekstu terorizma, kako bi se ekonomska stabilnost očuvala.

Nadalje, terorizam u svojoj srži međunarodni je problem, i zahtjeva globalno usklađivanje pravnih standarada kao i još važnije, poticanje međunarodne suradnje, koja mora opstati i razvijati se sukladno problemima koji nastaju. Kroz suradnju, zemlje imaju zadatak osmišljavanja politike koja će biti jedinstvena za rješavanje problema, koji vežu međunarodne sporove, a da u isto vrijeme ostvaruju regulatorne okvire oko osiguranja i pravnih obveza koje za svih vrijede jednako. Takve pravne obveze mogu uključivati

stvaranje preciznih smjernica za podršku žrtvama i rješavanje šteta, uz postupke rješavanja sukoba. Poduzeća su primorana pridržavati se brojnim nacionalnim propisima, kao što moraju i jamčiti usklađenost s međunarodnim zakonima kako bi se učinkovito upravljalo rizicima. Pravni okviri moraju se ažurirati neprekidno, kako bi se suzbijale konstantno promjenjive prijetnje. Zakoni o terorizmu kao takvi imaju obvezu uključivanja odgovornosti i osiguranja kako bi se međunarodno poslovanje zaštitilo ali i povećala otpornost na vanjske prijetnje.

3.3. Tehnološka rješenja i inovacije

Za jačanje sigurnosti u međunarodnom poslovanju, koja je vezana na terorističke prijetnje, neophodna su tehnološka rješenja i inovacije. Opskrbni lanac, kao najugroženija stavka poslovanja prilikom terorističkog napada, treba razvoj i primjenu blockchain tehnologije. Ono što blockchain tehnologija omogućuje je sigurno i otvoreno upravljanje opskrbnim lancem, što znači da su sve financijske transakcije kao i kretanje robe zabilježeni u nepromjenjivom sustavu, koje osigurava otežanost prevarama kao i otkrivanje financijskih terorističkih napada (Krishnan 2020, 44). Ovom se tehnologijom opskrbni lanac čuva na najvišoj razini sigurnosti te je preusmjerenje sredstava u terorističke svrhe uvelike spriječeno (Perkoski 2019, 405).

Sa razvitkom tehnologije i stvaranjem sustava umjetne inteligencije (AI) i strojnog učenja, tehnološke terorističke aktivnosti podložne su lakšem i bržem otkrivanju. Ovi su sustavi u mogućnosti otkriti potencijalne prijetnje, tako što velike količine baze podataka pretražuju u kratko vrijeme. Uzmemo li algoritme umjetne inteligencije, programirane da u stvarnom vremenu pretražuju obrasce pranja novca ili obrasce kojima se može zaključiti da se sredstvima financiraju terorističke aktivnosti, sigurnost je očuvana u vrijeme koje je za ljudske pojmove nemoguće pretražiti (Sim, Hartunian i Milas 2024, 15). Ovakvim se sustavima identificiraju obrasci neobičnih aktivnosti i odlučuje je li za njih potrebno dodatne istrage ili su pak to samo normalne aktivnosti poslovanja, na ovaj način vrijeme reagiranja na potencijalne prijetnje postaje brže ali i samo istraživanje je preciznije. Korištenje Internet stvari (IoT) koje povezuje uređaje preko samog interneta, također je jedna od inovacija koje doprinose jačem nadzoru i boljoj sigurnosti. IoT omogućuje logističkim infrastrukturama

neprekidno praćenje pošiljki kao i sigurnost da tijekom prijevoza te pošiljke nisu ugrožene za potrebe terorističkih aktivnosti, na ovaj način poduzeća podatke primaju u stvarnom vremenu, što pomaže trenutnom otkrivanju zapreka u poslovanju prilikom prijenosa robe ili sredstava, pomoću senzora (Czinkota et al. 2010, 803).

Dronovi su još jedna u nizu inovacija, koja pospješuju pojačanje sigurnosti. Oni sadrže sofisticiranu opremu, s kojom ljudska prisutnost nije potrebna, jer posao praćenja na visokorizičnom području, obavljaju oni (Buckley i Casson 2016, 480). Dronovi u poslovanju, velika su pomoć u brznoj reakciji za sigurnost, jer upravo oni šalju podatke i snimke prikupljene iz zraka, direktno i u stvarnom vremenu te se takve informacije mogu trenutno protumačiti i reagirati.

3.4. Tehnologije nadzora i sigurnosti

Protuterorističkim inicijativama uvedene su mnoge mjere u svim sferama poslovanja. U zračnim je lukama primjerice uvedeno korištenje sofisticiranih nadzornih kamera koje u svom sustavu sadrže umjetnu inteligenciju, kao i biometrijske sustave za skeniranje šarenice i raspoznavanje otisaka prstiju (Smith 2020, 45). Ovakav sustav osigurava poboljšanje sigurnosnih mjera kao i direktno zastrašivanje terorističkih aktivnosti, koje se ovim putem ustručavaju od pokušaja djelovanja. Još jedan primjer uvođenja ovakvih sustava, velikih međunarodnih raspona, jesu zračne luke JFK u Sjedinjenim Američkim državama i zračna luka Heathrow u Ujedinjenom Kraljevstvu. Sustavi tehnologija poput biometrijskog raspoznavanja lica, omogućile su praćenje sumnjivih osoba u velikoj količini populacije koje se skupljaju u zračnim lukama (Jones 2019, 112). Iako nadziranje i biometrijska identifikacija uvelike pospješuju sprječavanje od napada, softveri poput Pegasus-a, kojemu je posao nadzor ljudi u širem pogledu, zabrinjavaju širu populaciju o tome koliko su zapravo sigurni za privatnost i zlouporabu u krivim rukama (Green 2023, 56).

Kibernetički napadi koji samom aktivnošću djeluju isključivo putem tehnologije, zahtijevaju zaštitu podataka na mrežnoj infrastrukturi, što su organizacije poput IBM-a i Cisco-a shvatile ozbiljno te su uvele okvire kibernetičke sigurnosti (Brown 2021, 78), upravo osigurajući zaštitu informacija od takve vrste napada. Njihovi sustavi Cisco SecureX i IBM

QRadar, upravo su platforme kojima sve prijetnje u najvišoj brzini i preciznošću otkrivaju i dolično rješavaju.

3.5. Tehnološke inovacije za poboljšanje sigurnosti poslovanja

Sa tehnološkim napretkom stigle su i mnoge inovacije, za očuvanje i podizanje razine sigurnosti, koje u nekim slučajevima još nisu implementirane u praksu. Terorizam, već spomenuto povećava premije osiguranja, troškove sigurnosti, i operativne troškove. Kako bi se to povećanje spriječilo poduzeće ID Quantique, pomoću kvantne mehanike koja se koristi u kvantnoj kriptografiji, osmislili su sustav Quantum Key Distribution (QKD), čija infrastruktura uspostavlja sigurne komunikacijske kanale koji onemogućuju tajno presretanje poruka (Bennett i Brassard 1984, 312), čime se osjetljivi podaci spremaju u sigurnosne mreže te su nedostupni ukoliko dođe do bilo kakvog terorističkog napada.

Drugi primjer inovacije jest sustav biometrije ponašanja, koju je poduzeće BioCatch razvila kako bi se ispitali obrasci ponašanja u cilju otkrivanja, prijave i za potvrđivanje autentifikacije (Rosenblum 2020, 45). Sličnoj inovaciji pristupila je i globalna korporacija Google, gdje su razvili model Zero Trust Architecture, čijim se radom neprestano provjerava identitet korisnika i sami integritet uređaja (Kindervag 2010,23). Ono što ovakvi sustavi sprječavaju jest upravo strategiju napada koja dolazi iz unutrašnjosti poslovanja, tj. smanjuje mogućnost neovlaštenog pristupa od samih zaposlenika i unutrašnje strukture.

Zadnji primjer jest osiguranje 5G komunikacije, gdje su poduzeća kao što su Nokia i Sony Ericsson omogućile bolje protokole šifriranja i slanja mreže (Zhang et al. 2019, 102), čime se onemogućuje ometanje korporativne komunikacije i poslovanja, usprkos potencijalnom terorističkom napadu.

4. Strategije upravljanja rizikom

U vrijeme nepredvidive i potencijalno katastrofalne prirode terorističkih napada i prijetnji, strategije za upravljanje rizikom postaju ključne za smanjenje utjecaja terorizma na međunarodno poslovanje. Ne postoji jedna strategija koja je u mogućnosti boriti se sa svim prijetnjama, pa se tako poduzeća odlučuju za višestrani pristup upravljanju rizikom te su strategije opisane u *Tablici 4* te u daljnjem tekstu detaljnije obrađene. U pogledu ne definiranja jedne univerzalne strategije, poduzeća kombiniraju pro aktivne i reaktivne mjere, kako bi što učinkovitije zaštili svoje opskrbe lance, osoblje i imovinu.

Tablica 4 Strategije upravljanja rizikom nastalim terorističkim aktivnostima

Strategija	Opis	Primjeri
Diversifikacija opskrbnog lanca	Širenje poslovanja na različita područja i države, u cilju od smanjenja jedinstvenog napada	- Apple - Toyota - Unilever
Sigurnosni protokoli	Primjena mjera koje uključuju i tehnologije nadzora i obuku zaposlenika	- Marriott International
Kibernetička sigurnost	Ulaganje u tehnologiju koja se bavi smanjenjem rizika od kibernetičkih napada	- JPMorgan Chase - Deutsche Bank
Osiguranje	Stvaranje potpuno novih i posebnih polica osiguranja, kojima su pokriveni gubici i troškovi, nastali terorističkom aktivnošću	- Shell - Siemens
Upravljanje krizama	Plan oporavka, komunikacije i protokola evakuacije, za brži povratak u poslovanje nakon napada	- DHL - FedEx

Izvor: izrada autora

Jedna od najpopularnijih mjera smanjenja rizika od terorizma i osiguravanje protočnosti međunarodnog poslovanja za poduzeće, je upravo diversifikacija opskrbnog lanca, tj. širenjem poslovanja na različita područja i zemlje, poduzeće osigurava sigurnost poslovanja u širem smislu, na ovaj su način postrojenja većinski zaštićena od jedinstvenog napada (Cevik i Ricco 2015, 4). Primjer ovakve mjere sigurnosti tvrtke Apple i Toyota,

omogućili su diversifikacijom svoje proizvodnje i nabave u više zemalja i kontinenata, pa su svoje poslovanje premjestili na područja sa manjim rizikom od terorističkih prijetnji i napada, poput jugoistoka Azije i Latinske Amerike, s obzirom na prijetnje na Bliskom Istoku i u Africi (Rice i Zegart 2018, 62;78). S druge je strane konglomerat Unilever svoju nabavu sirovina proširio na mnogobrojne, multinacionalne izvore, kojima je osigurao smanjenje ovisnosti bilo kojeg područja za nabavu, posljedično smanjujući gubitke nastale od ne mogućnosti poslovanja zbog terorističkog napada. Još jedna od stavki bitna za upravljanje rizicima jest primjena opsežnih i detaljnih sigurnosnih protokola. Ovaj okvir uključuje upotrebljavanje najsuvremenijih tehnologija nadzora, kao i obuku samih zaposlenika za hitne slučajeve, ali i fizičke sigurnosne mjere. Takav primjer jest Marriott International, koji je nakon terorističkih napada na njihove posjede u Islamabadu i Jakarti, eksponencijalno povećao sigurnost nad svojim zgradama hotela. Tako su uveli detaljnu provjeru automobila i vozila te isto tako detaljne provjere prtljage i pojačanost cjelokupnog sustava nadzora (Garg 2010, 5). S druge strane razvijanjem tehnologije, veliki rizik postaju kibernetički napadi, stoga su tvrtke JPMorgan Chase i Deutsche Bank značajno uložile u kibernetičku sigurnost i smanjenje njegovih rizika, naročito od kibernetičkog napada terorističke vrste (Crowe 2015, 11). Ovi primjeri ukazuju na veliki pomak u pokušajima smanjenja rizika, pa su ove financijske institucije uvele snažne sustave za prepoznavanje i prijevremeno zaustavljanje terorističkih prijetnji bilo koje vrste.

Još jedna stavka u povećanju upravljanja rizikom, upravo je osiguranje. Poduzeća svojom veličinom iziskuju posebno stvorene police osiguranja, a ona moraju pokriti gubitke i troškove nastale terorističkim napadom, što uključuje imovinsko oštećenje, prekid poslovanja, otmice zaposlenika i ostale slične situacije. Poduzeća poput Shell-a i Siemens-a osigurale su se, stvorivši opsežno i detaljno osiguranje od terorizma, tako osiguravši povrat i zamjenu bilo kakvih gubitaka ili troškova prouzrokovanih terorizmom (Kleist 2021, 232).

Poduzeća integriraju i daljnje strategije upravljanja rizicima, poput rigoroznog odabira mjesta poslovanja, gdje se prate trendovi prijetnja i mogućih napada i tim informacijama se odabire u koja područja i sa kakvom infrastrukturom će se poslovati ali i ulagati u daljnji tok poslovanja. Također se prebacuje fokus na samo upravljanje krizama i planiranjima nastavka poslovanja nakon kriznih situacija, gdje su planovi za oporavak, komunikacijski planovi i protokoli evakuacije, spremni u slučaju napada, što poduzeću omogućava brz i bezbolan oporavak i nastavak rada. Prevoznačka poduzeća poput DHL-a i

FedEx-a postavile su višebrojne logističke čvorove unutar svake zemlje, čime su osigurali brzo preusmjeravanje pošiljaka, u slučaju pada određenog centra (Osoba i Kosko 2017, 19).

4.1. Profil rizika po državama i industrijama

Kada je riječ o prijetnjama terorizma na međunarodno poslovanje, unutar država, svaka od njih posjeduje drugačiju dozu prijetnji. S time u vidu, prijetnje se razlikuju po tome ima li ta država predispoziciju od terorističkih napada, jesu li ekonomski uvjeti zemlje povoljni te kakva je cjelokupna politička stabilnost zemlje. Zemlje poput Iraka i Afganistana, koje se bore dugogodišnjim napadima terorizma, i svoja poslovanja odrađuju u visokorizičnim regijama, posluju sa nestabilnom infrastrukturom kao i nesigurnim okruženjem (Lovewine 2014, 15). Ovakve nedostatke naročito trpe sektori poput turizma i građevine, gdje napadi, primjerice na gradilišta u tijeku ili na mjestima poznatih atrakcija, dovode do smanjenja ili čak povlačenja stranih ulagača, koji rezultiraju financijskim nazadovanjem. No s druge strane, države veoma čvrste i stabilne političke situacije poput Švicarske ili Japana, svojom stabilnošću posljedično imaju i niže rizike od napada i prijetnji. One sa manje rizika to osiguravaju kroz čvrste regulatorne okvire, čime se prijetnje direktno smanjuju. Švicarska se pogotovo diči svojom sigurnom i jakom financijskom industrijom, gdje njihova neutralnost doprinosi poslovanju sa međunarodnim bankama i financijskim institucijama (Frank i Malreddy 2018, 96).

Geopolitičke napetosti očituju se i kroz prijetnje na naftnu industriju, energetski sektor, što je vidljivo na primjeru zemalja Bliskog Istoka. Ova industrija kao globalna sila, svojim padom i napadom uvelike utječe na globalne okvire poslovanja, a ne samo poslovanja u državi iz koje dolazi. S time u vidu, terorističkim su napadima, naftna postrojenja u zemljama poput Iraka ili Saudijske Arabije, uvelike dovela do manjka opskrbe naftom u cijelome svijetu. Samim uvođenjem preventivnih mjera rizika od terorizma, ovakve su zemlje taj rizik smanjile, čime su direktno međunarodnom poslovanju omogućile neometani rad i razvitak.

4.2. Osiguranje i mjere otpornosti

Još jedna stavka smanjenja učinka terorizma na međunarodno poslovanje jesu osiguranje i mjere otpornosti. Takva osiguranja od terorističkih napada, sadrže klauzule koje imaju neophodnu financijsku zaštitu, misleći se na zaštitu od gubitaka kao i zaštitu povrata od ostvarenih troškova u slučaju napada, a ona proizlaze većinom iz dokumenata kao što je teroristički akt, donesenih na području zemlje ili globalno (Czinkota et al. 2010, 841). Na ovaj način, gdje je poduzeće osigurano od preuzimanja odgovornosti, prekida poslovanja i imovinske štete, svoj oporavak obavlja u puno bržoj mjeri dok u isto vrijeme ostaje financijski stabilno.

Dok osiguranja označavaju sigurnost nakon izvršenog napada, mjere otpornosti uključuju strategije kojima se poduzeće, njegovi zaposlenici i naposljetku cjelokupno poslovanje oporavlja i pretrpljuje napad. Pa se tako unutar tih mjera nalaze brojne stavke, poput snažnih sigurnosnih procedura, vođenja tečajeva sigurnosti osoblja, postavljanje snažne sigurnosne i nadzorne infrastrukture te raznovrsne strategije kojima će se upravljati u krizama. Ovim putem ojačane su mogućnosti poduzeća da se odupre terorističkim prijetnjama kao i vrijeme i sposobnost reakcije ukoliko do napada dođe. Još jedna stavka s kojom poduzeća svoje poslovanje mogu zaštititi jesu mjere kibernetičke sigurnosti, poboljšani rad fizičke infrastrukture ali i suradnja sa vladinim tijelima sigurnosti.

Neki od primjera ovakvih mjera i njihove potrebe mogu se iščitati napadom iz 2001. godine koji pokazuje užasnu financijsku i fizičku štetu koju je terorizam u mogućnosti prouzročiti (Suder 2004, 32). Napadi iz 2008. godine poslužit će kao alat za isticanje ključne uloge koju policija mora igrati za upravljanje kriznim situacijama. Dok kibernetički napadi „WannaCry” i „NotPetya” 2017. godine (Sandler 2015, 18), a zatim i napad na lanac opskrbe tvrtke Kaseya 2021. godine (Padash i Khodapanah 2018, 167), dodatno ističu rastuću važnost primjene ciljanih mjera kibernetičke sigurnosti u zaštiti od poslovnih prijetnji poduzeću.

5. Uloga međunarodnih organizacija, partnerstava i korporativne odgovornosti u promicanju etičnog poslovanja u područjima visokog rizika i sukoba

Globaliziranost i povezanost svijeta za sobom vuku probleme etičkog smisla. U ovom je pogledu djelovanje u skladu sa etičkim poslovnim praksama nezaobilazno, naročito kada se govori o područjima visokog rizika i sukoba. Međunarodne organizacije, partnerstva javno-privatnog sektora kao i korporativna odgovornost, upravo su oni koji imaju najvišu potrebu da osiguraju stabilnost i sigurnost. Ovakav pristup smanjuje rizike i negativne utjecaje terorističkih aktivnosti, ali i poštuje odrednice održivog razvoja i osiguravanja ljudskih prava.

5.1. Uloga međunarodnih organizacija i vladinih inicijativa

Kod pojave terorizma i njegovih negativnih utjecaja na međunarodnu trgovinu, veliku odgovornost moramo pridodati vladi kao i međunarodnim organizacijama. INTERPOL i Ujedinjeni Narodi, dvije su najpoznatije organizacije koje potpomažu globalnoj suradnji, te svojim djelovanjem osiguravaju tehničku pomoć za poboljšanjem protuterorističkih aktivnosti (Ujedinjeni narodi 2020, 45; INTERPOL 2019, 60). Ovakve organizacije direktno djeluju u skladu s vladinim propisima, tako što pružaju veliku pomoć u usklađivanju međunarodnih pravila i zakona te pomoću toga stvaraju dobro koordiniranu, protuterorističku klimu. Primjer programa u SAD-u, gdje vladin program štiti poduzeća od terorističkih prijetnji jest Patriot Act, čiji je posao provoditi oštrije mjere sigurnosti, kao i jačanje razmjene obavještajnih podataka te naposljetku donositi zakone koji će pridonositi borbi protiv terorizma (Smith 2002, 75). Sličan program europske zemlje imaju kroz Strategiju EU-a.

Svaki pomak u jačanju sigurnosnih protokola poslovanju pridonose ogroman značaj, a s druge strane svako unaprjeđenje tih protokola zahtjeva dodatne troškove u sigurnosnoj infrastrukturi (Jones 2018, 30). Jačanjem tih sigurnosnih protokola, mogućnost terorističkih prijetnji i gospodarskih poremećaja znatno je smanjena, što poduzećima označava stabilniji

i sigurniji rad. Uspostavom nisko rizičnog operativnog okruženja, smanjivanjem ekonomskih poremećaja, jest cilj uspostave globalne solidarnosti i pragmatične suradnje.

5.2. Partnerstva javnog i privatnog sektora

Partnerstva javnog i privatnog sektora, također su jedan od najvažnijih stavki kod smanjenja negativnih učinaka terorizma na međunarodno poslovanje. Ona izgrađuju otpornost od rizika i potiču kooperativne sigurnosne mjere. Savez javno-privatnog sektora, osigurava smanjenje slabosti i time jamče nastavak poslovanja u kriznim situacijama. Primjerice, tehnološko znanje, kreativnost i iskustvo privatnog sektora nadopunjava one regulatorne i provedbene okvire javnog sektora. Ovakva je suradnja potrebna kako bi se što bolje stvorili sigurnosni okviri, kojima je zadaća štititi one vitalne infrastrukture i one ranjive opskrbe lance koji su po prijetnjom terorizma. Kada je ovakvo partnerstvo uspješno, primjerice prema Svjetskoj banci, uspješno su osigurana privatna sredstva i stručnost potpore ka vladinim programima protiv terorizma i potpore ekonomske stabilnosti (Svjetska banka 2022, 14). S druge strane Svjetski ekonomski forum pridodaje kako se preko javno-privatnih partnerstava olakšanjem dijele obavještajni podaci i resursi, što predvodi koordiniranim odgovorom na terorističke aktivnosti koje ruše globalne trgovine i ulaganja (Svjetski ekonomski forum 2022, 3).

5.3. Etička i društvena odgovornost korporacija

U svakoj sferi života, pa tako i u okviru globalne trgovine, poduzećima se zahtijeva imati ogromnu društvenu i moralnu obvezu da posluju u skladu sa promicanjem dobrobiti i smanjivanjem patnje, a to uključuje i vrijeme pod agresijom terorizma. Svako poduzeće uoči prijetnje ili pak napada od strane terorizma, mora provoditi etičke radnje i procedure, poštivati ljudska prava te se ne uplitati u regionalne sporove (Kolk 2016, 25). Opskrbni lanac u ovom se okviru sagledava na drugačiji način, za poslovanje je bitan kvalitetan nadzor nad upravo tim opskrbnim lancem, zbog mogućih slučajnih događaja, koji bi naposljetku mogla potaknuti aktivnosti terorizma ili nestabilnosti u vlastitom poslovanju (Paul i Parra 2021, 14). U istom pogledu osim samog poduzeća i njegovi partner, što označava međunarodnu

provedbu pravila, moraju osigurati jednake moralne smjernice, provođenjem dubinske analize poslovanja (Freeman et al. 2010, 89).

Nadalje, ulaganjem u lokalno stanovništvo i zajednicu, poduzeća mogu smanjiti socioekonomske razlike, kojima direktno smanjuju i potencijalne terorističke aktivnosti. Primjerice, poduzeća mogu sponzorirati zdravstvene svrhe, obrazovne programe i promicanje strukturnog učenja, poput besplatnih tečajeva (Porter i Kramer 2011, 65).

5.4. Korporativna odgovornost u područjima visokog rizika

Visokorizična područja od terorističkih aktivnosti u današnje su vrijeme mnogobrojnija, te se suočavaju s teškim preprekama u poslovanju, a za zaštitu i smanjenje tih rizika potrebno je te prepreke preći. Korporativna odgovornost postaje posebno značajna u visokorizičnim područjima gdje su sukobi i nestabilnost česti. Poduzeća u tim regijama suočavaju se s ozbiljnim izazovima poput zaštite prava radnika, sprječavanja krađe prirodnih resursa i izbjegavanja korupcije (UN Global Compact 2010, 15). Unatoč tome, mogu pozitivno doprinijeti miru i razvoju smanjujući rizike i negativne utjecaje na poslovanje i društvo, pridržavajući se međunarodnih standarda poput Deset načela UN Global Compacta (UN Global Compact 2010, 15).

Kako bi se smanjili potencijalni sukobi i poboljšala dugoročna održivost operacija, ključni su pro aktivni koraci, uključujući provođenje opsežnih dubinskih analiza ljudskih prava i suradnju s lokalnim dionicima (BSR 2021, 22). Na primjer, rudarske korporacije poput Glencore-a suočile su se s kritikama zbog svojih aktivnosti u Demokratskoj Republici Kongo, no poduzele su korake za osiguranje etičkih izvora minerala i poboljšanje radnih uvjeta u skladu s globalnim standardima (Sustainalytics 2023, 34). Slično tome, Telenor Grupa je provela temeljita savjetovanja s dionicima i procjene utjecaja na ljudska prava u Mijanmaru kako bi se uspješno nosila s kompliciranim političkim okruženjem i osigurala da njezino poslovanje ne pogoršava regionalne sukobe (BSR 2021., 25). Ovi primjeri pokazuju kako tvrtke mogu primijeniti etičke poslovne prakse u visokorizičnim situacijama, čime postaju ključne u stabilizaciji tih područja i unapređenju održivog razvoja. Naglašavanje etičkih praksi i njegovanje otvorenih odnosa s lokalnim zajednicama poboljšava ugled tvrtke i dugoročni uspjeh te pomaže u smanjenju rizika (McWilliams 2020, 45).

5.5. Etičke implikacije poslovnih operacija u područjima sklonim terorizmu

Rizici poslovanja u područjima sklonim terorizmu mogu biti izrazito visoki zbog nepredvidljivosti političke situacije, sigurnosnih prijetnji i potencijalnih gubitaka imovine. Poslovni subjekti suočavaju se s prijetnjama poput terorističkih napada, otmica, pljački ili šteta nastalih kao posljedica oružanih sukoba. Odgovornost poslovanja u takvim područjima uključuje osiguravanje sigurnosti zaposlenika, zaštitu imovine i poslovnih interesa te pridržavanje međunarodnih standarda ljudskih prava. Subjekti moraju pažljivo procijeniti rizike i poduzeti odgovarajuće mjere kako bi minimalizirali potencijalne štete i osigurali etičko poslovanje u takvim okolnostima. Ključnu ulogu u reguliranju poslovnih operacija u područjima sklonim terorizmu igraju međunarodni pravni i etički standardi. Konvencija UN-a protiv korupcije, OECD-ove smjernice za multinacionalna poduzeća te Smjernice Ujedinjenih naroda o poslovanju i ljudskim pravima pružaju jasne smjernice o odgovornom i etičkom poslovanju. Uz to, Konvencija protiv pranja novca i financiranja terorizma te Konvencija UN-a o suzbijanju terorizma sadrže detaljna pravna pravila koja poslovni subjekti moraju poštivati. Osim ovih međunarodnih standarda, važno je napomenuti da i EU ima niz direktiva i uredbi kojima se regulira poslovanje u područjima sklonim terorizmu te se subjekti moraju pridržavati tih standarda prilikom obavljanja svojih operacija.

Zaključak

U današnjem globalnom poslovnom okruženju, terorizam predstavlja ozbiljnu prijetnju međunarodnoj trgovini i ekonomiji. Analiza tehnoloških rješenja, inovacija i međunarodnih inicijativa pokazuje kako različiti pristupi i alati mogu značajno utjecati na jačanje sigurnosti i otpornosti poslovanja.

Tehnološke inovacije poput blockchain tehnologije, umjetne inteligencije, Interneta stvari (IoT) i dronova igraju ključnu ulogu u zaštiti opskrbnog lanca i nadzoru potencijalnih prijetnji. Blockchain omogućuje transparentno i sigurno upravljanje financijskim transakcijama i kretanjem robe, dok umjetna inteligencija i strojno učenje omogućuju brže i preciznije otkrivanje obrazaca terorističkih aktivnosti. IoT doprinosi neprekidnom praćenju pošiljki, dok dronovi omogućuju nadzor visoko rizičnih područja bez ljudske prisutnosti. Ove tehnologije ne samo da poboljšavaju sigurnost, već također omogućuju brže reagiranje na prijetnje i smanjenje potencijalnih šteta.

Pored tehnoloških rješenja, međunarodne organizacije i vladine inicijative igraju važnu ulogu u koordiniranju globalnih napora protiv terorizma. Organizacije poput INTERPOL-a i Ujedinjenih naroda pružaju tehničku pomoć i potiču suradnju među državama kako bi se osigurala usklađenost međunarodnih pravila i zakona. Uvodeći strože mjere sigurnosti i povećavajući razmjenu obavještajnih podataka, vlade i međunarodne organizacije mogu značajno smanjiti rizike povezane s terorizmom.

Partnerstva između javnog i privatnog sektora također su ključna za smanjenje utjecaja terorizma na međunarodno poslovanje. Takva suradnja omogućava razmjenu znanja, resursa i obavještajnih podataka, čime se poboljšava koordinacija i otpornost na prijetnje. Ova partnerstva pomažu u razvoju sigurnosnih okvira i smanjenju ranjivosti opskrbnih lanaca, što doprinosi stabilnosti poslovanja i smanjenju ekonomskih poremećaja. Etička i društvena odgovornost korporacija u kontekstu terorizma ne smije biti zanemarena. Poduzeća moraju primjenjivati etičke prakse, poštovati ljudska prava i aktivno raditi na smanjenju socioekonomskih nejednakosti koje mogu poticati terorističke aktivnosti. Investicije u lokalne zajednice i implementacija etičkih standarda mogu pomoći u stabilizaciji visokorizičnih područja i smanjenju potencijalnih sukoba.

U zaključku, integracija tehnoloških inovacija, međunarodnih inicijativa, partnerstava i etičkih praksi dokazuje hipotezu da međunarodno poslovanje razvija

inovativne sigurnosne mjere i tehnologije, kada se nalaze pod rizikom terorističkih prijetnji. Također poduzeća doprinose smanjenju rizika i samom otpornošću u suradnji sa međunarodnim organizacijama i vladinim inicijativama. Implementacija ovih mjera može značajno smanjiti rizike povezane s terorizmom, osigurati stabilnost poslovanja i doprinijeti globalnoj ekonomskoj stabilnosti. Ova sinteza rezultata istraživanja pokazuje da je samo kroz koordinirane napore i inovativne pristupe moguće učinkovito odgovoriti na izazove koje terorizam postavlja pred međunarodno poslovanje i ekonomiju.

Reference

Članci

Akartuna, Eray Arda, Shane D. Johnson, and Amy Thornton. 2022. "Preventing the Money Laundering and Terrorist Financing Risks of Emerging Technologies: An International Policy Delphi Study." *Technological Forecasting and Social Change* 179: 121632. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121632>.

Bader, Benjamin, Gabriele Suder, and Robert Grosse. 2019. "Terrorism as an External Threat Factor in Global Value Chains." *Thunderbird International Business Review* 62, no. 2: 135–148. <https://doi.org/10.1002/tie.22118>.

Bartlett, Christopher A., i Sumantra Ghoshal. 2004. *Managing Across Borders: The Transnational Solution*. Harvard Business School Working Paper, No. 05-013. https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/05-013_596920f7-8680-4a60-a1a2-dc701a5009ff.pdf.

Bennett, Charles H., and Gilles Brassard. 1984. "Quantum Cryptography: Public Key Distribution and Coin Tossing." *Proceedings of IEEE International Conference on Computers, Systems and Signal Processing*, 312–13.

Biglaiser, Glen, Karl DeRouen Jr., and David B. Carter. 2023. "The Impact of Foreign Aid on Terrorism." *Journal of Conflict Resolution* 67 (1): 102-123.

Blakesley, C. 2023. "Terrorism, Drugs, International Law, and the Protection of Human Liberty."

Blalock, Garrick, Vrinda Kadiyali, and Daniel H. Simon. 2009. "Driving Fatalities After 9/11: A Hidden Cost of Terrorism." *Applied Economics* 41, no. 14: 1717–1729. <https://doi.org/10.1080/00036840601069757>.

Boustras, G., and Waring, A. 2020. "Towards a Reconceptualization of Safety and Security, Their Interactions, and Policy Requirements in a 21st Century Context." *Safety Science*.

Brockhoff, Sören, Thomas Krieger, and Dennis Meierrieks. 2015. "Great Expectations and Hard Times: The (Nontrivial) Impact of Education on Domestic Terrorism." *Journal of Conflict Resolution* 59, no. 7: 1186–1215.

Brown, John. 2017. "Economic Disruptions and Terrorism." *Journal of International Business* 45-50.

BSR. 2021. *Business in Conflict-Affected and High-Risk Contexts*. Accessed September 4, 2024. <https://www.bsr.org/en/reports/business-in-conflict-affected-and-high-risk-contexts>.

Buckley, Peter J., and Mark Casson. 2016. "Cyberspace, Terrorism and International Law." *Journal of Conflict and Security Law* 21, no. 3: 475–502. <https://academic.oup.com/jcsl/article-abstract/21/3/475/2525373>.

Cilluffo, Frank J., Scott L. Cardash, John Magarik, Faviola Kesterman, Erwann Michel-Kerjan, and Robert Robinson. 2022. *Terrorism Risk Insurance: Assessing TRIA and the Way Forward*. Center for Cyber and Homeland Security at Auburn University.

Crowe, P. 2015. "JPMorgan Fell Victim to the Largest Theft of Customer Data from a Financial Institution in US History." *Business Insider*, November 10. Retrieved December 28, 2017. <http://www.businessinsider.com/jpmorgan-hacked-bank-breach2015-11>

Czinkota, Michael R., Gary Knight, Peter W. Liesch, and John Steen. 2010. "Terrorism and International Business: A Research Agenda." *Journal of International Business Studies* 41, no. 5: 826–43. <https://link.springer.com/article/10.1057/jibs.2010.12>.

Czinkota, Michael R., Shaker A. Zahra, James R. Angel, and Heikki H. Rautaluoma. 2010. "Terrorism and International Business: A Research Agenda." *Journal of International Business Studies* 41: 826–43.

European Union. 2015. *Counter-Terrorism Strategy*. Brussels: European Union.

Fiss, Owen. 2006. "The War Against Terrorism and the Rule of Law." *Oxford Journal of Legal Studies* 26, no. 2 (Summer): 235–256. <https://doi.org/10.1093/ojls/gql002>.

Frank, Michael C., and Pavan Kumar Malreddy. 2018. "Global Responses to the 'War on Terror'." *European Journal of English Studies* 22, no. 2: 92–102.

Freedman, Lawrence. "Terrorism as a Strategy." *Government and Opposition* 42, no. 3 (2007): 314–39. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2007.00226.x>.

Fu, Jun, Yuxin Fan, Yuguang Wang, et al. 2014. "Network Analysis of Terrorist Activities." *Journal of Systems Science and Complexity* 27: 1079–1094. <https://doi.org/10.1007/s11424-014-3034-8>.

- Garg, Anshul. 2010. "Terrorism—A Threat to Endurance of Tourism and Hospitality Industry in Indian Sub-Continent Region." In 9th Asia Pacific Forum for Graduate Students' Research in Tourism, vol. 3, July. Taylor's University College.
- Gilbert, Emily. 2017. "Victim Compensation for Acts of Terrorism and the Limits of the State." *Critical Studies on Terrorism* 11, no. 2: 199–218. <https://doi.org/10.1080/17539153.2017.1411234>.
- Gunasekar, Sangeetha, Rojalin Patri, and Badri Narayanan. 2018. "International Tourist Arrival in India: Impact of Mumbai 26/11 Terror Attack." *Foreign Trade Review* 53, no. 1: 12–28. <https://doi.org/10.1177/0015732516681882>.
- Huff, Connor, and Joshua D. Kertzer. 2018. "How the Public Defines Terrorism." *American Journal of Political Science* 62, no. 1: 55-71.
- INTERPOL. 2019. *Global Counterterrorism Measures*. Lyon: INTERPOL.
- Johnson, Emily. 2019. "Building Long-Term Resilience." *Global Commerce Review* 89- 95.
- Jones, Michael. 2018. "Security Protocols in Business." *Business Security Journal* 23-30.
- Karolyi, G. Andrew, and Rodolfo Martell. 2010. "Terrorism and the Stock Market." *International Review of Applied Financial Issues and Economics* 2, no. 2: 285.
- Kim, Wukki, and Todd Sandler. 2020. "Middle East and North Africa: Terrorism and Conflicts." *Global Policy* 11, no. 4 (September): 424–438. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12829>.
- Kindervag, John. 2010. "No More Chewy Centers: Introducing the Zero Trust Model of Information Security." *Forrester Research Report*, 23.
- Kleist, Virginia Franke. 2021. "Global Multinational Organizations: Unintended Threats from Nation-State Cyberwarfare." *Journal of Global Information Technology Management* 24, no. 4: 229–34. <https://doi.org/10.1080/1097198X.2021.1996925>.
- Koch, Ariel. 2018. "Trends in Anti-Fascist and Anarchist Recruitment and Mobilization." *Journal for Deradicalization* 14: 1–51.
- Krieger, Tim, and Daniel Meierrieks. 2019. "The Economic Consequences of Terrorism for the European Union." In *Terrorismus als Herausforderung der Europäischen Union*, edited by Raphael Bossong, 87–108. Baden-Baden: Nomos. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3315400>.

- Krishnan, Armin. "Blockchain Empowers Social Resistance and Terrorism Through Decentralized Autonomous Organizations." *Journal of Strategic Security* 13, no. 1 (2020): 41–58. <https://www.jstor.org/stable/26907412>.
- Laqueur, Walter. 1978. "Terrorism - Old Menace in New Guise: What's Behind the Epidemic of Violence?" *Current* 204 (July/August): 31–35.
- Lee, Chia-yi. 2017. "Terrorism, Counterterrorism Aid, and Foreign Direct Investment." *Foreign Policy Analysis* 13, no. 1: 168–187. <https://doi.org/10.1111/fpa.12087>.
- Lin, Christina. 2016. "The ISIS Challenge to China's Silk Road and Prospect for Counter-Terrorism Cooperation." *Liberty University Law Review* 11, no. 2: Article 7. Available at: https://digitalcommons.liberty.edu/lu_law_review/vol11/iss2/7.
- McWilliams, Abigail. 2020. "Corporate Social Responsibility." In *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. Accessed September 4, 2024. <https://oxfordre.com/business/display/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore-9780190224851-e-12>.
- Miller, Alice M., and Marianne Heldring. 2004. "Mental Health and Primary Care in a Time of Terrorism: Psychological Impact of Terrorist Attacks." *Families, Systems, & Health* 22, no. 1: 7–30. <https://doi.org/10.1037/1091-7527.22.1.4a>.
- Okeke, G. N. 2014. "The United Nations Security Council Resolution 1373: An Appraisal of Lawfare in the Fight Against Terrorism." *Journal of Law and Conflict Resolution* 6, no. 3: 39–47. <https://doi.org/10.5897/JLCR2013.0164>.
- Olujobi, O. J., and Yebisi, E. T. 2023. "Combating the Crimes of Money Laundering and Terrorism Financing in Nigeria: A Legal Approach for Combating the Menace." *Journal of Money Laundering Control*. <https://www.researchgate.net/publication/368604236>.
- Osoba, O. A., and B. Kosko. 2017. "Fuzzy Cognitive Maps of Public Support for Insurgency and Terrorism." *The Journal of Defense Modeling and Simulation* 14, no. 1: 17–32. <https://doi.org/10.1177/1548512916680779>.
- Padash, Hamid, and Bahman Khodapanah. 2018. "An Exploration into How Terrorism Impacts Business Environment in MENA Region." In *Entrepreneurship Ecosystem in the Middle East and*

North Africa (MENA), edited by Nezameddin Faghieh and Mohammad Reza Zali, 167–87. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75913-5_6.

Pal, Mahendra, Meron Tsegaye, Fikru Girzaw, Hailegebrael Bedada, Vikram Godishala, and Venkataramana Kandi. 2017. "An Overview on Biological Weapons and Bioterrorism." *American Journal of Biomedical Research* 5, no. 2: 24-34. <https://doi.org/10.12691/ajbr-5-2-2>.

Perkoski, Evan. 2019. "Terrorist Technological Innovation." In *The Oxford Handbook of Terrorism*, edited by Erica Chenoweth, Richard English, Andreas Gofas, and Stathis N. Kalyvas, 401–13. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198732914.013.24>.

Rosenblum, David. 2020. "Behavioral Biometrics: A New Era in Fraud Prevention." *Journal of Cybersecurity* 45.

Sandler, Todd. 2015. "Terrorism and Counterterrorism: An Overview." *Oxford Economic Papers* 67, no. 1: 1–20. <https://doi.org/10.1093/oenp/gpu039>.

Silke, Andrew, and Angeliki Filippidou. 2020. "What Drives Terrorist Innovation? Lessons from Black September and Munich 1972." *Security Journal* 33: 210–227. <https://doi.org/10.1057/s41284-019-00181-x>.

Sim, Susan, Eric Hartunian, and Paul J. Milas, eds. April 2024. *Emerging Technologies and Terrorism: An American Perspective*. A NATO COE-DAT Research Project in Collaboration with the US Army War College Strategic Studies Institute. https://media.defense.gov/2024/Apr/18/2003444228/-1/-1/0/20240506_Sim-Hartunian-Milas_EmergingTech_Final.PDF.

Smith, Robert. 2002. "The Patriot Act and Business Security." *American Business Law Journal* 67-75.

Stewart, M.G., and John Mueller. 2017. "Risk and Economic Assessment of Expedited Passenger Screening and TSA PreCheck." *Journal of Transportation Security* 10: 1–22. <https://doi.org/10.1007/s12198-016-0175-0>.

Sustainalytics. 2023. *Rising Conflict, Responsible Business: What Companies and Investors Need to Know About Operating in High-Risk Areas*. Accessed September 4, 2024. <https://www.sustainalytics.com/esg-research/resource/investors-esg-blog/rising-conflict->

responsible-business-what-companies-and-investors-need-to-know-about-operating-in-high-risk-areas.

Sylvester, Christine. 2014. "TerrorWars: Boston, Iraq." *Critical Studies on Terrorism* 7 (1): 11–23. doi:10.1080/17539153.2014.881202.

<https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/17539153.2014.881202?scroll=top&needAccess=true>

Tahir, M. 2020. "Terrorism and Its Determinants: Panel Data Evidence from 94 Countries." *Applied Research in Quality of Life* 15: 1–16. <https://doi.org/10.1007/s11482-018-9660-x>.

UN Global Compact. 2010. *Guidance on Responsible Business in Conflict-Affected and High-Risk Areas*. Accessed September 4, 2024. <https://www.unpri.org/download?ac=1724>.

United Nations. 2020. *Enhancing Counterterrorism Capabilities*. New York: United Nations.

Vasilopoulos, Pavlos, George E. Marcus, Nicholas A. Valentino, and Martial Foucault. 2018. "Fear, Anger, and Voting for the Far Right: Evidence from the November 13, 2015 Paris Terror Attacks." *Political Psychology* 40, no. 4: 679–704. <https://doi.org/10.1111/pops.12513>.

Wejkszner, Artur. 2020. "Boko Haram – The Evolution of Jihad Activity in Nigeria 2015–2019." *Przegląd Strategiczny*, no. 13. <https://orcid.org/0000-0002-7638-9708>.

Williams, Sarah. 2016. "Intelligence-Sharing and Business Risks." *International Business Journal* 78-85.

Williamson, Harley, Suzanna Fay, and Toby Miles-Johnson. 2019. "Fear of Terrorism: Media Exposure and Subjective Fear of Attack." *Global Crime* 20, no. 1: 1–25. <https://doi.org/10.1080/17440572.2019.1569519>.

World Bank. 2022. *Public-Private Partnerships: Mobilizing Private Sector Capital and Expertise for Public Good*. Washington, DC: World Bank.

World Economic Forum. 2022. *Global Risks Report 2022*. Geneva: World Economic Forum.

Zhang, Wei, Xiang Cheng, and Jianping Wang. 2019. "5G Security: Challenges and Solutions." *IEEE Communications Magazine* 102.

Zubrzycki, Waldermar. 2020. The essence of terrorism. *Internal Security* 12 (1): 151-165.
<https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-008cc703-ec98-3ef6-837a-c05e36011451>

Knjige:

Brown, Michael E. 2020. *The Causes and Consequences of Terrorism*. New York: Oxford University Press

Brown, Michael. 2021. *Cybersecurity Frameworks for Business*. San Francisco: CyberSafe Publications

Cavusgil, S. Tamer, Gary Knight, and John R. Riesenberger. 2012. *International Business*. 2nd ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Cevik, Serhan, and John Ricco. 2015. *Fiscal Consequences of Terrorism*. Washington, DC: International Monetary Fund.

Colarik, Andrew M. 2006. *Cyber Terrorism: Political and Economic Implications*. IGI Global.

De Graaf, Beatrice. 2020. *Fighting Terror after Napoleon: How Europe Became Secure after 1815*. Cambridge: Cambridge University Press.

Green, David. 2023. *Privacy Concerns in Surveillance Technologies*. Chicago: Privacy Matters.

Hitchcock, Michael. 2007. *Tourism, Development and Terrorism in Bali*. 1st ed. London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781351144483>.

Jones, Emily. 2019. *Facial Recognition Systems in Airports*. London: Tech Innovations.

Laqueur, Walter. 2003. *Tourism in the 21st century*. New York: Bloomsbury.

Lovewine, George. 2014. *Outsourcing the Global War on Terrorism: Private Military Companies and American Intervention in Iraq and Afghanistan*. New York: Springer.

Melnick, Jeffrey. 2009. *9/11 Culture*. John Wiley & Sons.

Moliki, John, and Adewale Akanbi. 2024. Global Security and Terrorism: Challenges and Responses. London: Routledge.

Smith, John. 2020. Surveillance and Security Technologies. New York: Security Press.

Suder, Gabriele. 2004. Terrorism and the International Business Environment. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.2202/1547-7355.1180>.

Internetske stranice

Macrotrends statistička stranica: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/WLD/world/exports>

Macrotrends statistička stranica: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/WLD/world/imports>

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1 Izravni troškovi poslovanja nastali utjecajem terorizma	15
Tablica 2 Neizravni troškovi poslovanja nastali utjecajem terorizma	17
Tablica 3 Istaknuti slučajevi utjecaja terorističkih napada	18
Tablica 4 Strategije upravljanja rizikom nastalim terorističkim aktivnostima	28

Sheme

Shema 1 Podjela terorizma prema mjestu odvijanja terorističkih aktivnosti.....	4
Shema 2 Podjela terorizma prema motivima i ciljevima terorističkih aktivnosti.....	5
Shema 3 Podjela terorizma prema metodama i tehnologijama terorističkih aktivnosti	6
Shema 4 Najčešći uzroci terorističke aktivnosti	8
Shema 5 Ključni događaji i promjene u međunarodnom poslovanju pod utjecajem terorizma	12

Grafovi

Graf 1 Kretanje svjetskog uvoza 21. stoljeća	14
Graf 2 Kretanje svjetskog izvoza u 21. stoljeću	14